

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему

«ДЕРЖАВНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: МЕХАНІЗМИ
ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ»

Студентка 2 курсу магістратури заочної
форми навчання спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування» освітньо-
професійної програми «Місьцеве
самоврядування»
Сленська Анастасія Борисівна

Науковий керівник
кандидат наук з державного управління,
доцент, заслужений працівник освіти України
Вакуленко Володимир Миколайович

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі
немає запозичень із праць інших авторів без
відповідних посилань

Студент _____
(підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри
регіональної політики від « 7 » грудня 2023 р., протокол №18 _

Завідувач кафедри регіональної політики, доктор наук з державного
управління, професор
Колтун Вікторія Семенівна _____
(підпис)

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Сленська А.Б. Державна регіональна політика України: механізми формування та реалізації. – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

Магістерська є завершеною науково-дослідною роботою, в якій наведено розв'язання актуального завдання – розробка теоретичних підходів та практичних пропозицій щодо удосконалення механізмів та інструментів управління розвитком регіонів.

У дослідженні розглядається теоретико-методологічні основи державної регіональної політики, нормативно-правова база державної регіональної політики, аналіз тенденцій та розвитку регіонів України в умовах воєнного стану, дослідження механізмів та інструментів державної регіональної політики, стратегічного планування як основного інструменту реалізації державної регіональної політики, пропозицій щодо впровадження кластерного підходу щодо проектів розвитку регіонів.

Ключові слова: регіон, нормативно-правове регулювання, механізми, інструменти, державна регіональна політика, управління, регіональний розвиток.

ANNOTATION

Yelenska A.B. State regional policy of Ukraine: formation and implementation mechanisms. – Qualifying master's thesis on manuscript rights.

Qualifying master's thesis for obtaining a degree of higher education of the second (master's) level in the field of knowledge 28 "Public management and administration", specialty 281 "Public management and administration". – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, 2023.

The master's thesis is a completed research work, which provides a solution to an urgent task - the development of theoretical approaches and practical proposals for improving the mechanisms and tools of regional development management.

The research examines the theoretical and methodological foundations of the state regional policy, the normative and legal basis of the state regional policy, the analysis of trends and development of Ukraine's regions in the conditions of martial law, the study of the mechanisms and tools of the state regional policy, strategic planning as the main tool for the implementation of the state regional policy, proposals for implementation of a cluster approach to regional development projects.

Key words: region, regulatory and legal regulation, mechanisms, tools, state regional policy, management, regional development.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	8
1.1. Понятійно-категоріальний апарат проблематики дослідження.....	8
1.2. Нормативно-правові засади формування та реалізації державної регіональної політики в Україні.....	13
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2 ТЕНДЕНЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.....	23
2.1. Тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів в умовах воєнного стану	23
2.2. Механізми формування та реалізації державної регіональної політики	29
Висновки до розділу 2	42
РОЗДІЛ 3 РОЗВИТОК СУЧАСНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ	44
3.1. Світовий досвід публічного управління розвитком регіонів	44
3.2. Стратегічне планування як основний інструмент регіонального розвитку	54
3.3. Пропозиції щодо запровадження кластерного підходу до вирішення проблем відновлення та розвитку регіонів	57
Висновки до розділу 3	66
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73

ВСТУП

Актуальність теми. Український напрямок модернізації державної влади спрямований на перебудову старої структури та створення ефективної бази для впровадження світового досвіду у сфері публічного управління на регіональному рівні. Активізація ролі регіонів у державному управлінні соціально-економічними процесами є характерною для сучасного розвитку українського суспільства. Проте в регіональному розвитку виникає ряд проблем, включаючи військову агресію з боку РФ, що впливає на зниження виробництва, погіршення стандартів та якості життя, руйнування інфраструктури, а також зниження інституційної здатності окремих територій та органів публічної влади.

З іншого боку, в контексті подальших реформ децентралізації в Україні особливо важливою стає проблема співпраці між регіональними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Основним завданням є вдосконалення різних (організаційних, економічних, правових тощо) механізмів управління регіональним розвитком. Зарубіжний досвід свідчить, що модернізація публічного менеджменту можлива лише при широкому застосуванні наукових досліджень, змінах в нормативно-правовій базі та створенні ефективного інституційного середовища.

Стан і ступінь розробки проблеми в спеціальній літературі. Розвиток регіонів та управління ним є предметом дослідження багатьох науковців. Доцільно відзначити таких зарубіжних вчених, як І. Ансофф, Ф. Брайсон, К. Худ, Д. Осборн та Т. Геблер, С. Хейс і Р. Керні, К. Політ, Д. Андерсон та інших дослідників особливостей регіонального розвитку у розвинутих країнах та стратегічного управління ним. Поряд із ними цю проблематику опрацьовували такі вітчизняні дослідники як Г. Атаманчук, Т. Безверхнюк, О. Берданова, В. Вакуленко, Н. Гринчук, З. Варналій, Б. Данилишин, І. Дегтярова, Г. Жаворонкова, Н. Ільченко, В. Куйбіда, О. Лашук, В. Мамонова, А. Ткачук та

інші. У своїх дослідженнях вони обґрунтовують процеси, які впливають на регіональний розвиток, досліджують окремі аспекти формування та реалізації державної регіональної політики. Проте зважаючи на актуальність питань підвищення рівня управління розвитком територій в умовах воєнного стану та євроінтеграції, необхідно більше уваги приділити формуванню нових інструментів та удосконаленню механізмів управління регіональним розвитком. Це визначило тему, наукову і практичну спрямованість, структурну побудову і зміст магістерської роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є розробка теоретичних підходів та розроблення практичних пропозицій щодо удосконалення механізмів та інструментів управління розвитком регіонів.

Відповідно до мети було поставлено такі *завдання*:

- дослідити понятійно-категоріальний апарат проблематики дослідження, зокрема сутність таких дефініцій як: регіон, розвиток регіону, державна регіональна політика;
- проаналізувати нормативно-правову базу забезпечення регіонального розвитку та;
- провести аналіз тенденцій, виявити виклики та ризики розвитку регіонів України в умовах воєнного стану та євроінтеграції;
- здійснити дослідження особливостей механізмів державної регіональної політики;
- узагальнити світовий досвід сучасного публічного менеджменту та регіональних інструментів розвитку;
- визначити стратегічні пріоритети реалізації державної регіональної політики в сучасних умовах
- розробити рекомендації щодо запровадження кластерного підходу до регіонального розвитку.

Об'єктом дослідження є державна регіональна політика.

Предмет дослідження – механізми формування та реалізації державної регіональної політики в Україні.

Методи дослідження: теоретичну та методологічну основу дослідження складають праці вітчизняних і зарубіжних вчених, які охоплюють широкий спектр питань щодо управління розвитком регіонів. Для досягнення поставленої мети в роботі застосовано низку сучасних підходів та методів дослідження: аналізу, синтезу, узагальнення, абстрактно-логічний метод (для визначення сутності та співвідношення основних теоретичних понять і категорій в дослідженні механізмів управління розвитком регіонів), системний підхід (для обґрунтування механізмів та інструментів управління розвитком регіону), порівняльний (для зіставлення підходів у публічному управлінні в зарубіжних державах та Україні) та інші. Інформаційною базою магістерської роботи є нормативно-правові акти України, монографічні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених, статистичні дані, актуальна інформація періодичних та інформаційних видань, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена тим, що в роботі було сформульовано комплекс концептуальних стратегічних положень та рекомендацій для органів публічного управління щодо удосконалення інструментів реалізації державної регіональної політики, зокрема кластерний підхід.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наукові висновки та теоретичні положення можуть виступити в якості пропозицій і практичних рекомендацій для удосконалення інструментів та механізмів державної регіональної політики.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота викладена на 89 сторінках. Робота складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких складається з трьох підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Понятійно-категоріальний апарат проблематики дослідження

Згідно Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» [24] під терміном «регіон» визначається другий рівень управління після держави. У відповідності до Закону України «Про засади державної регіональної політики» [21] регіон це «територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя, а регіональний розвиток трактується як процес соціальних, економічних, екологічних, гуманітарних та інших позитивних змін у регіонах» [26].

Таким чином регіон – це «адміністративно-територіальна одиниця, яка визначається певними характеристиками (культурними, демографічними, економічними або іншими) котрі відрізняють її від інших територій держави» [26].

У Хартії регіоналізму (1988 р.), яка має визначити місце регіонів у Європейському Союзі і відповідає концепції «Європа регіонів», поняття «регіону» трактується як «гомогенний простір, що має фізико-географічну, етнічну, культурну, мовну спільність адміністративно-територіальних одиниць. У даному контексті слід визнати відповідність європейського змісту дефініції ‘регіон’ латинському визначенню ‘regere’, що в перекладі означає ‘керувати’» [29].

Це доповнює розуміння регіону як керовану, але таку, що не має суверенітету, територію.

У Європейському Союзі на сьогодні регіони вже не сприймаються лише як звичайні адміністративно-територіальні одиниці. В таких унітарних державах як Велика Британія, Іспанія, Італія, що є досить регіоналізованими

«вони характеризуються існуванням обраних регіональних урядів з конституційним статусом, високим ступенем автономії та законодавчими повноваженнями» [5].

В Європейських країнах регіон часто концептуально визначається як «головне проміжне утворення між центральним і місцевим рівнями управління» [19]. Так підхід Л.Дж. Шарпа, у цьому аспекті, виглядає цікавим щодо пояснення поняття 'регіон'. Він розглядає його «через абстрактний термін 'простір прийняття рішень' на відміну від 'рівень управління'» [44].

Якщо взяти економічну енциклопедію подано, то під регіоном мається на увазі «територія країни із специфічними природно-кліматичними та економічними умовами та характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил з урахуванням демографічних, історичних, соціальних особливостей, розвиток якої здійснюється на основі законів національної економіки і регіональних, у результаті чого формуються регіональні економічні відносини» [23, С.164].

Інше трактування визначає регіон як «територію, що відрізняється від інших територій за рядом особливостей та ознак і характеризується певною цілісністю та взаємопов'язаністю її складових елементів. Регіони виділяються з території відповідно до певних цілей і завдань, найголовнішою з яких є управління розвитком регіону» [12, С.212].

До основних критерій виокремлення регіону відносять «спільність господарських і регіональних завдань, особливості розвитку соціальної сфери, промисловості та сільського господарства, наявність економічних суб'єктів, які об'єднані економічними, політичними, територіальними, соціальними, культурно-етнічними інтересами» [50, С.212].

Також можна розглядати регіон як відкриту, складну, специфічну та цілісну систему, на яку впливають фактори зовнішнього середовища та фактори внутрішнього середовища, що порушують цілісність і рівновагу. Це впливає та змінює принципи і механізми управління, які сформувалися, та вимагає розробки нових способів взаємозв'язку і взаємодії між елементами системи. При

цьому роль органів публічної влади та інших регіональних структур управління є дуже важливою.

Регіон також визначається як «найбільша адміністративно-територіальна одиниця субнаціонального рівня, яка має юридичну незалежність, власний бюджет та виборну владу» [38]. Таким чином регіон має розглядатися в контексті активної політики, що здійснюється органами публічного управління.

Виділяють три підходи до розуміння сутності управління розвитком регіонів. Так, управління розвитком регіонів розглядається як «сукупність економічних, правових, організаційно-управлінських рішень, спрямованих на забезпечення поєднання інтересів держави й окремих регіонів» [49]. Наступне, управління розвитком регіонів можна тлумачити як «систему цілей і завдань органів державної влади та механізмів їх реалізації» [86]. Також управління визначають як комплекс законодавчих, економічних та адміністративних заходів, що спрямовані на стимулювання процесів ефективності соціально-економічного розвитку регіонів. Аналіз наведених підходів засвідчив, що під регіональним управлінням слід розуміти вид діяльності з розробки, реалізації та регулювання комплексу заходів, цілей і дій, що спрямовані на забезпечення збалансованого розвитку регіонів на засадах взаємоузгодження загальнодержавних та регіональних інтересів [46, с. 37].

Управління розвитком регіонів лежить у контексті рформування та реалізації регіональної політики, зокрема державної регіональної політики. Наприклад окремо виділяють організаційний та економічний механізми. Організаційний механізм, на думку Т.М. Гордієнко, трактується як «цілісний комплекс причинно-наслідкових зв'язків, які забезпечують доцільне перетворення вихідної ситуації в кінцеву (пов'язану з метою, яка досягається)» [18]. Більш повним, на нашу думку, є визначення організаційного механізму як «комплексу організаційних форм і методів, які забезпечують формування, розвиток та вдосконалення системи» [27]. Також організаційний механізм трактується як механізм управління і являє собою сукупність управлінських взаємозв'язків, що виникають у процесі управління між елементами системи.

Отже реалізація організаційного механізму забезпечується через взаємодію елементів системи, встановлення узгоджених дій та взаємозв'язків між учасниками процесу, створення організаційних умов для реалізації інтересів та потреб споживачів послуг. Він також характеризується системою прийомів і методів формування та регулювання відносин об'єктів із зовнішнім та внутрішнім середовищами. Разом з тим він пов'язаний з об'єктивною дією, закономірностями, економічними законами і принципами. Тобто того, що становить їх сутність і виступає засобом забезпечення необхідних результатів.

Економічний механізм формування та реалізації державної регіональної політики «визначається або природою початкового явища, або кінцевим результатом серії явищ» [33].

Економічний механізм, як зазначає В.О. Ткач, це «відкрита складна інтегрована система, яка постійно розвивається та складається з комплексу взаємопов'язаних елементів, які, своєю чергою, направлені на ефективне використання ресурсів у процесі діяльності та забезпечення стійкого розвитку» [71]. Також під економічним механізмом розуміють багаторівневу, інтегровану, систему методів і форм діяльності, головним принципом якої є комплексність. Основою економічного механізму регіонального розвитку є «єдність державного регулювання та ринкової саморегуляції. Економічний механізм розвитку регіону має базуватися на плануванні комплексу заходів, які сприятимуть більш ефективному використанню нових, прогресивних методів управління, впровадженню нових методів та форм організації виробництва» [36]. Окремі автори звертають увагу на єдність природи економічного та організаційного механізмів, що обумовлює їхній тісний взаємозв'язок. Зокрема думку С.О. Білої, організаційно-економічний механізм являє собою сукупність організаційно-економічних методів та інструментів впливу на процес. Інші дослідники під організаційно-економічним механізмом розвитку регіону розуміють сукупність правових, організаційних, ресурсних, економічних, методичних та інших складових його елементів, зокрема суб'єктів, форми їхньої взаємодії з урахуванням впливу об'єктивно виникаючих суб'єктивних

інтересів і мотивів поведінки, а також послідовності реалізації заходів, спрямованих на удосконалення розвитку регіонів [52]. До факторів забезпечення ефективності механізму відносять незалежність від політичних чинників, цілеспрямованість та системність.

Таким чином організаційно-економічний механізм управління регіоном потрібно розглядати як «комплексний спосіб взаємодії всіх елементів цієї системи із властивими йому специфічними методами і формами дії» [51], який дає змогу досягти головної цілі, а саме забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку.

1. Необхідно відзначити, що передумовами визначення змісту і характеру соціально-економічних та інших відносин в регіоні, обґрунтуванню та впровадженню ефективної регіональної політики має дослідження дефініції «регіональний розвиток». Разом з тим «трактування понять 'розвиток регіону' та 'регіональний розвиток' є різними» [69]. Так під розвитком регіону розглядають розвиток кожної конкретної адміністративно-територіальної одиниці в часі. Зокрема в процесі його аналізу досліджуються конкретні показники структурних та інших змін у різних секторах економіки за певний проміжок часу. Якщо розглядати сутність регіонального розвитку, то це є більш системним та узагальнювальним поняттям, яке «характеризує структурні і функціональні елементи й відношення між ними для досягнення збалансованого розвитку не лише конкретної території, а й держави загалом. Це означає аналіз розвитку окремого регіону стосовно інших» [9, с. 9]. В цілому «регіональний розвиток визначається як процес економічних, соціальних, гуманітарних, екологічних та інших позитивних змін у регіонах; а державна регіональна політика традиційно розглядається як комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на розробку та реалізацію ефективних механізмів управління соціально-економічним, культурним та екологічним розвитком регіональних систем на основі узгодження регіональних та державних інтересів, раціонального використання наявного на місцевому рівні обмеженого потенціалу наявних ресурсів» [60]. Таким чином розвиток регіону являє собою

«багатовимірний і багатоаспектний процес, який зазвичай розглядається з точки зору сукупності різних економічних, соціальних і політичних цілей» [89].

Зазначимо, що політика, а особливо активна регіональна політика, передбачає процес формування умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів. Саме цей аспект сьогодні є основним стратегічним пріоритетом регіональної політики в Україні. Для розгляду окресленої проблематики доцільно навести відповідний інструментарій термінів, що окреслює державну регіональну політику, щоб уникнути неоднозначності їх тлумачення.

1.2. Нормативно-правові засади формування та реалізації державної регіональної політики в Україні

Аналіз наукових джерел говорить про те, що «існують суттєві розбіжності у тлумаченні змісту регіональної політики, формулюванні її мети та завдань. При цьому, доцільно розрізняти власну регіональну політику, що реалізується органами регіональними органами публічної влади відносно територій, які перебувають під їхньою юрисдикцією та державну регіональну політику, що здійснюється центральними органами публічної влади відносно регіонів» [79].

В цілому власна регіональна політика є «внутрішня політика регіонів, яка реалізується органами управління регіоном самостійно з урахуванням загальнодержавних інтересів» [63]. Ця політика може бути визначена як місцева регіональна політика. Вона спрямована на ефективне використання всіх внутрішніх ресурсів регіону для вдосконалення структури економіки регіону, поліпшення стану навколишнього середовища, підвищення добробуту населення, розвиток соціально-економічної інфраструктури території.

Регіональна політика розглядається як комплексна політика, яка об'єднує окремі складові економічної, соціальної, екологічної, гуманітарної, промислової, науково-технічної політик. Вона спрямована на формування потенціалу та розвиток позитивних ефектів від раціонального використання

наявних можливостей, умов і чинників завдяки поєднанню секторальних важелів та ефекту синергії. Галузеві аспекти державної регіональної політики мають той чи інший просторовий ефект, який підсилює можливості держави та регіонів ефективно управляти територіями.

Проведене дослідження показало, що під регіональною політикою зазвичай розуміють «свідому діяльність органів публічної влади, спрямовану на розвиток регіонів та окремих громад» [74] і яка забезпечує оптимальне використання ресурсів територій для тривалого економічного зростання і зміцнення їх конкурентноздатності.

Зазначимо, що об'єктивними передумовами регіональної політики виступають структурна неоднорідність простору держави в ресурсному, економічному, соціальному, природно-географічному, етнічному і політичному аспектах.

При цьому слід визначити мету регіональної політики, яка полягає в «підвищенні стандартів життя та добробуту мешканців, продуктивності й конкурентоспроможності економіки, зменшенні соціально-економічних диспропорцій у розвитку окремих територій на тлі загального підвищення рівня економічного розвитку» [55]. Така можливість відбувається за умови людського капіталу територій та раціонального використання їх ресурсів, економічної бази, інвестиційних та інноваційних можливостей впливу на розвиток регіональних економічних систем. Таким чином метою регіональної політики є створення умов для збалансованого і динамічного соціально-економічного розвитку регіонів, та поглиблення процесів ринкової трансформації, соціального розвитку.

Об'єктом регіональної політики перш за все є територіальні громади та соціально-економічні та інші процеси, що відбуваються на конкретній території. Таким чином сферу впливу регіональної політики потрапляють природа, населення та всі суспільні інститути.

Суб'єктами регіональної політики виступають «окремі посадові особи (наприклад, Президент України), Верховна Рада України як найвищий у

державі законодавчий орган, органи місцевого самоврядування, центральні та місцеві органи виконавчої влади, громадські організації, юридичні та фізичні особи» [48].

Що стосується державної регіональної політики, то її можна визначити як сферу діяльності держави, де за допомогою економічних, соціальних, законодавчих і технологічних важелів забезпечується здійснення управління просторовим розвитком країни з метою забезпечення її єдності.

За своєю сутністю державна регіональна політика є сукупністю організаційно-правових, економічних, соціальних, інформаційних та інших механізмів, інструментів та заходів щодо раціонального використання ресурсів, поточних цілей держави та ефективного розвитку регіонів, забезпечення екологічної безпеки довкілля, створення сприятливих умов життєдіяльності людей, тощо.

Таким чином державна регіональна політика України є певною системою «нормативно-правових і організаційно-правових (інституціональних) механізмів, способів і заходів, регламентованих Конституцією і законами України, завдяки яким главою держави, органами державної влади, органами регіонального та місцевого самоврядування, їх посадовими особами та іншими зацікавленими суб'єктами забезпечується ефективний збалансований економічний, соціальний, політичний, інфраструктурний, екологічний, культурний, духовний, інформаційний, розвиток територій України з метою забезпечення прав і свобод людини і громадянина, інтересів і потреб територіальних громад та окремих підприємств і мешканців» [47].

Зазначимо, що основні принципи державної регіональної політики на конституційному рівні закладені у Конституції України [36], зокрема:

у статті 132 визначається, що «територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, ... збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних та культурних традицій» [36];

Стаття 95, частина 1 встановлює, що «Бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами» [36].

Отже державна регіональна політика базується на принципах: «врахування регіональних особливостей; неупередженості та справедливості; збалансованості регіонального розвитку; орієнтування на громадянина та територіальну громаду (середовище проживання людини)» [46].

У розвиток конституційних норм та «на основі концепції державної регіональної політики в редакції Указу Президента України № 341/2001 в Україні було сформовано певну систему законодавства, яка складається із законів України та нормативно-правових актів Уряду, що регулює питання формування та реалізації державної регіональної політики та регіонального розвитку загалом» [61].

Основним законодавчим актом щодо формування та реалізації державної регіональної політики є Закон України «Про засади державної регіональної політики» [65].

Основою цього закону визначено: «основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України» [65].

Статтею 6 зазначеного вище закону визначаються пріоритети державної регіональної політики, серед яких: «зменшення територіальної диференціації за індексом регіонального людського розвитку; стимулювання та підтримка місцевих ініціатив щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів для створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя людей; формування конкурентоспроможності регіонів шляхом розроблення та реалізації програм і проектів підвищення конкурентоспроможності територій...» [65].

Також до основних документів, що визначають державну регіональну належать: «Державна стратегія регіонального розвитку України та план заходів

з її реалізації» [32]; регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації; інвестиційні програми (проекти), спрямовані на розвиток регіонів.

В іншому Законі України № 3059-III від 07.02.2002 року «Про генеральну схему планування території України» [34] визначаються «деякі особливості використання територій окремих регіонів та міст, які мають враховуватись при розробці державної стратегії регіонального розвитку, регіональних стратегій, галузевих програм» [34].

Законом України від 17 лютого 2011 року «Про регулювання містобудівної діяльності» [35] визначено «систему та ієрархію планувальних містобудівних документів, порядок їх розроблення та затвердження, а також ведення та прийняття в експлуатацію будівництва» [35].

В Законі «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України» [38], який був ухвалений понад 10 років тому, і є «чи не єдиним законом, до якого за весь цей період не було внесено жодної зміни» [89].

Таким чином, «він не враховує нові планувальні документи, які з'явилися в Україні за останній період, зокрема у сфері регіонального розвитку. У цьому законі не відображено зв'язок регіональних прогнозованих та програмних документів із схемами планування території регіонів, регіональними стратегіями розвитку тощо» [50].

До нормативно-правових актів, що визначають основи правового режиму транскордонного співробітництва України та її суб'єктів, у першу чергу відносимо Закон України «Про транскордонне співробітництво» [29], яким «врегульовані організаційні, правові, та економічні питання розвитку транскордонного співробітництва та його державної фінансової підтримки, принципи, завдання державної політики, права й обов'язки суб'єктів у сфері транскордонного співробітництва, повноваження органів місцевого самоврядування і місцевих органів виконавчої влади у цій сфері» [31].

Але названий закон «потребує удосконалення і доопрацювання у зв'язку з новими реаліями євроінтеграції, підписанням Угоди про асоціацію,

необхідністю введення нових механізмів підтримки транскордонного співробітництва як з боку держави, так і органів місцевої влади, потребою суттєвого підвищення державної фінансової допомоги. На практиці джерелами фінансування проектів транскордонного співробітництва є тільки кошти місцевих бюджетів і міжнародної технічної допомоги, що свідчить про декларативність положень Закону щодо механізмів фінансування транскордонного співробітництва з державного бюджету. Закон містить суперечливі правові норми в частині, що регулює різні питання участі місцевих органів влади у міжрегіональному та транскордонному співробітництві» [42].

На виконання Указу Президента України від 20 вересня 2019 р. №713 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення економічного зростання, стимулювання розвитку регіонів та запобігання корупції» [52] та відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики» [56], постанови Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. № 931 «Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів» [64] була розроблена та затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 «Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки» [64].

Зазначена Стратегія є головним планувальним документом для забезпечення єдності держави, реалізації секторальних стратегій розвитку, «досягнення ефективності використання державних ресурсів у територіальних громадах та регіонах в інтересах людини, координації державної політики у різних сферах, збереження навколишнього природного середовища та сталого використання природних ресурсів для нинішнього та майбутніх поколінь українців, сталого розвитку історичних населених місць та збереження традиційного характеру історичного середовища» [67].

Для забезпечення сталого розвитку регіонів була розроблена затверджена Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722 стратегія щодо

реалізації Цілей сталого розвитку України до 2030 року.

У зазначених вище документах була визначена «стратегічна мета державної регіональної політики до 2027 року, яка досягається на основі трьох стратегічних цілей, а саме: підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів; формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах; розбудова ефективного багаторівневого врядування» [19].

Пріоритетними напрямками регіонального розвитку на період до 2027 року було визначено:

«прискорення економічного зростання регіонів та територій з низьким рівнем соціально-економічного розвитку із забезпеченням покращення стану навколишнього природного середовища та невиснажливого використання природних ресурсів;

розвиток економічної, інфраструктурної, соціально-культурної зв'язаності та інтегрованості на національному, регіональному та місцевому рівні;

підвищення якості та забезпечення доступності для населення послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, незалежно від місця проживання, зокрема на засадах цифровізації;

охорона культурної спадщини, збереження традиційного характеру середовища населених пунктів» [38].

Нова політика регіонального розвитку «ґрунтується на врахуванні під час стратегічного та просторового планування ключових викликів, які впливають на людину, інфраструктуру, економіку та навколишнє природне середовище, а також включатиме побудову культури партнерства та співробітництва, орієнтованої на взаємодію громадян та публічних інституцій щодо розвитку. У Стратегії визначено типи територій, що потребують особливої уваги з боку держави та застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їх розвитку» [67].

Інструментами реалізації Стратегії є «плани заходів щодо реалізації

Стратегії відповідно на 2021-2023 і 2024-2027 роки; програми та проекти регіонального розвитку; регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації; державні програми щодо розвитку транскордонного співробітництва, соціально-економічного розвитку окремих територій, угоди щодо регіонального розвитку тощо. Виконання завдань Стратегії також забезпечують проекти регіонального розвитку: Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430 (Офіційний вісник України, 2018 р., № 52, ст. 533), Енергетична стратегія України на період до 2035 року 'Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність', схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605, Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року, Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820 (Офіційний вісник України, 2017 р., № 94, ст. 61), Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932, Національний план дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням, схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 271; рішення Координаційної ради з питань боротьби з деградацією земель та опустелюванням, утвореної згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. № 20 (Офіційний вісник України, 2017 р., № 10, ст. 16), в частині національних завдань щодо досягнення нейтрального рівня деградації земель; інші галузеві стратегії, реалізація яких забезпечує розвиток регіонів та територій; Державна програма розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2019 р. № 880 (Офіційний вісник України, 2019 р., № 86, ст. 51); Програма фінансової державної підтримки бізнесу 'Доступні кредити: 5-7-9 %'; плани заходів щодо реалізації регіональних стратегій розвитку; державні програми».

Також було розроблено проєкт закону «Про місцеві державні адміністрації», спрямований на «структуризацію повноважень місцевих держадміністрацій, виходячи з перспективи внесення змін до Конституції». В ньому пропонується, що місцеві адміністрації виконуватимуть функції префекторіального типу.

Враховуючи реалії воєнного стану були також запропоновані зміни до Державної стратегії регіонального розвитку з урахуванням законів України «Про засади державної регіональної політики» [45], «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» , «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» , постанов Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2023 р. № 817 «Деякі питання розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації та проведення моніторингу реалізації зазначених Стратегії і плану заходів» [49] (Офіційний вісник України, 2023 р., № 77, ст. 4365), від 30 травня 2023 р. № 600 «Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна» [50] (Офіційний вісник України, 2023 р., № 60, ст. 3382), від 27 вересня 2022 р. № 1073 «Про затвердження Порядку поводження з відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» (Офіційний вісник України, 2022 р., № 80, ст. 4841).

Висновки до розділу 1

Таким чином державна регіональна політика України є певною системою «нормативно-правових і організаційно-правових (інституціональних) механізмів, способів і заходів, регламентованих Конституцією і законами України, завдяки яким главою держави, органами державної влади, органами регіонального та місцевого самоврядування, їх посадовими особами та іншими зацікавленими суб'єктами забезпечується ефективний збалансований економічний, соціальний, політичний, інфраструктурний, екологічний, культурний, духовний, інформаційний, розвиток територій України з метою забезпечення прав і свобод людини і громадянина, інтересів і потреб територіальних громад та окремих підприємств і мешканців» [47].

РОЗДІЛ 2

ТЕНДЕНЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1. Тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів в умовах воєнного стану

Тенденції останніх років свідчать про те, що вдалося удосконалити законодавчу базу для розвитку місцевого самоврядування та реалізації інструментів державної регіональної політики. Реформа децентралізації та передача повноважень на рівень територіальних громад створила підґрунтя для територіальних громад та покращила спроможність місцевого самоврядування. Довоєнний розвиток також засвідчив, що якість та доступність публічних послуг зріс, як і доходи населення. Також вдалося забезпечити позитивну динаміку України в основних світових рейтингах, а саме розвитку людського капіталу, відкритості для бізнесу та конкурентоспроможності. Рішення щодо надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу було прийнято Європейською Радою 23 червня 2022 року.

Проте, починаючи з 2020 року через пандемію COVID-19, а потім російську агресію ці показники почали знову знижуватися. Це стосується всіх перелічених вище показників, які знизилися до 70-80 позицій світових рейтингів. Крім того спостерігалися і тенденції попередніх років, зокрема скорочення чисельності населення в більшості регіонів та притік мешканців до агломерацій. Негативних наслідків додала ще й збройна агресія РФ проти України. Частина територій опинилися під окупацією, значних руйнувань зазнала інфраструктура, погіршився екологічний стан територій, відбулося переміщення трудових ресурсів та рекордне падіння в економічній сфері. Це вимагає перегляду нових викликів, які постали перед регіонами України і

потребують вирішення через реалізацію державної регіональної політики. Серед них такі:

- збільшення кількості громад та територій, які потребують міжнародної та державної підтримки;
- втрата трудових ресурсів внаслідок міграції, окупації та бойових дій;
- зміни в розміщенні продуктивних сил, а як наслідок зменшення експортного потенціалу регіонів;
- руйнування інфраструктури, внаслідок збройної агресії РФ та її невідповідність сучасним викликам;
- зменшення транзитного потенціалу та логістичних потоків;
- екологічний екоцид територій з неможливістю її використання для нормальної життєдіяльності;
- зменшення інституційної спроможності місцевої влади;
- необхідність переорієнтації системи публічного управління регіональним розвитком в процесі євроінтеграції тощо.

Військові дії на території України призвели до негативних тенденцій в демографічній сфері, що призвело до негативного сальдо народжуваності, зростання рівня смертності та скорочення тривалості життя. Руйнування житлової інфраструктури та падіння рівня доходів громадян, а також руйнування освітньої та медичної інфраструктури потягне за собою зростання рівня бідності, посилення соціальної нерівності та ускладнення щодо отримання першочергових публічних послуг.

Неконтрольована міграція також призводить до зменшення соціального та економічного потенціалу регіонів. Так понад 5,1 млн. мешканців України змушені були шукати захисту в зарубіжних країнах, зокрема країнах Європи. Ще біля 4,9 млн людей отримали статус внутрішньо переміщеної особи, що дає їм право на отримання соціальної допомоги від держави та міжнародних організацій. При цьому, більша їх частина вже не повернеться на місця їх постійного проживання. Також біля 2 млн. українців зазнали пошкоджень внаслідок агресії, що значно збільшить витрати на їх реабілітацію. В результаті

руйнування промислових об'єктів рівень безробіття залишається високим, багато підприємств не відновили свою діяльність, а це потребуватиме нових витрат на перенавчання робочої сили.

Отже вирішення цього питання буде залежати від багатьох чинників: доступу до сучасної освіти, якісних медичних послуг, забезпечення заходів безпеки забезпечення гідної оплати праці, стимулювання економічної активності населення, а також відповідної якості життя.

Російська агресія нанесла значних руйнувань в реальному секторі економіки. Збройна агресія спричинила скорочення економіки на 30% у порівнянні з довоєнним періодом, на понад 25% нижчим за рівень 2021 року, зниження ВВП на 25%. Найбільших втрат зазнали такі галузі, як будівництво, металургія, машинобудування, сільське господарство. Скорочення виробництва тут скоротилось від 8 до 60%. Найбільш втрат зазнали підприємства східних регіонів, де їх концентрація була найбільшою, і які частково були переміщені на захід країни, а інші частково чи повністю зруйновані. Саме на цих територіях був найпотужніший експортний потенціал. За програмою релокації було переміщено в інші регіони понад 800 підприємств, серед яких переважають медичні та фармацевтичні підприємства, металообробні підприємства та підприємства легкої промисловості а також ІТ-галузі. На нових місцях їм потрібно буде відновлювати свій експортний потенціал та нову споживчу базу. Аграрний сектор економіки, особливо там де відбувалися бойові дії теж потребує відновлення. Це пов'язано з тим, що більша частина з них зіткнулася з необхідністю знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів, а частина постраждала внаслідок руйнування греблі Каховської ГЕС. Без джерел води залишились зрошувальні поля в Херсонській, Запорізькій та Дніпропетровській областях.

На фоні скорочення економічного потенціалу великих підприємств малий та середній бізнес створив близько 60% національного ВВП та забезпечив близько 40% податкових надходжень та створення 7 млн. робочих місць. Таким

чином в умовах воєнного стану підприємства малого та середнього бізнесу є ключовим чинником забезпечення економічної стійкості в регіонах.

Таким чином ми спостерігаємо подальші негативні тенденції в реальному секторі економіки. Серед них: «втрата конкурентних переваг українських товаровиробників та витіснення їх із традиційних сегментів ринку; надмірна енерго- і ресурсоемність внутрішнього виробництва та його залежність від високотехнологічного імпорту, а отже зменшення частки високотехнологічної продукції у структурі товарного експорту; залежність від кредитів тощо» [82]. Це потребуватиме застосування нових інструментів регіональної політики.

Вплив військової агресії на життєдіяльність окремих територій потребуватиме додаткової державної підтримки та підтримки міжнародних донорів.

Фінансова децентралізація та територіальна реформа забезпечили можливість територіальним громадам та регіонам спиратися на власний потенціал і ресурси. Проте в умовах війни він був частково втрачений, а в окремих громадах через руйнування інфраструктури, втратою майна, зниження економічної активності, міграцію населення втрати виявились руйнівними. Ці фактори зменшили власну спроможність територій і без державної підтримки їм вижити буде вкрай складно.

Так впродовж 2022-2023 років відбулося значне зниження фінансової спроможності значної кількості регіонів та територіальних громад. В цілому рівень реальних доходів громад знизився на 20%, і це незважаючи на те, що західні регіони продемонстрували стабільність і навіть невелике зростання. Відбулися зміни і в структурі доходів місцевих бюджетів. Скорочення відбулося по місцевим та закріпленим податковим надходженням, зокрема по: акцизному податку з пального, платі за землю, податку на доходи фізичних осіб (без урахування сплаченого з доходів військовослужбовців), єдиному податку. Найбільшими були зміни у структурі сплаченого податку на доходи фізичних осіб, який зріз в центральних та західних областях, та суттєво зменшився на сході.

В результаті таких змін суттєво розширився перелік регіонів, які потребують державної підтримки. Спроможність окремих груп регіонів та територіальних громад залежить від таких чинників:

- для прилеглих до бойових дій територіальних громад та регіонів це переміщення трудових ресурсів та релокація підприємств, а також безпековий фактор внаслідок вимушеного масового переміщення населення. Це може мати довгостроковий негативний вплив на розвиток цих територій, навіть після закінчення війни;

- для тилкових прикордонних територіальних громад, віддалених від лінії зіткнення – це руйнування бюджетоутворюючих підприємств чи об'єктів інфраструктури, а також забруднення територій мінами та іншими вибуховими предметами та вилучення значної частини земель з господарського обігу;

- для приморських територіальних громад та регіонів небезпека лежить у площині втрати логістичного та туристичного потенціалу;

- для карпатських гірських територіальних громад – це скорочення державної підтримки їх розвитку;

- для громад вздовж державного кордону з країною-агресором небезпека лежить в площині втрати логістичного потенціалу;

- для малих та середніх міст небезпека полягає в значному зростанні навантаження на інженерну та соціальну інфраструктуру.

Вище окреслена буде вимагати зміни інструментів державної допомоги для окремих територій, збільшення кількості дотаційних коштів для вирівнювання їх спроможності та застосування механізмів стимулювання соціально-економічного розвитку.

Ще на один аспект сучасного регіонального розвитку слід звернути особливу увагу, а саме на невідповідність актуальним потребам людини, економіки та безпековим викликам регіональної та місцевої інфраструктури.

Збройна агресія призвела до виникнення гострих проблем з руйнацією регіональної інфраструктури, що вплинуло на проблеми з міграцією, попитом на житло та її безпечністю. Так за попередніми даними Світового банку станом

на осінь 2023 року було пошкоджено понад 1,5 млн. житлових приміщень, особливо в східних регіонах країни, що значно збільшило попит на нього. Крім того значних руйнувань зазнали заклади освіти (біля 3 тис.) та заклади охорони здоров'я (понад 1,5 тис. об'єктів, або 16% від наявної). Це призвело до зменшення доступності користувачів цих послуг.

Транспортна інфраструктура теж зазнала значних руйнувань («внаслідок бойових дій руйнувань зазнали 25,4 тис км доріг та 344 мостів і мостових переходів державного та місцевого значення»). Значних втрат також зазнала залізнична інфраструктура та рухомий склад різних видів транспорту.

Крім того існуюча інфраструктура у багатьох випадках не відповідає існуючим стандартам та характеризується високою енергоємністю та низькою ефективністю, а також значною технологічною застарілістю (це об'єкти водопостачання, енерго постачання, тепlopостачання) і потребують нових технологічних рішень щодо її перебудови з використанням сучасних практик.

Ще одна проблема лежить у площині відновленні існуючої логістичної інфраструктури та розбудови нової, яка б дала можливість сформувати суміжні маршрути з інфраструктурою Євросоюзу.

Військові дії призвели до серйозних негативних наслідків для екології, а саме забруднення повітря, водойм, ґрунтів, лісові пожежі, незаконна вирубка та знищення лісів, знищення критичної інфраструктури, пошкодження природно-заповідного фонду, аварії на промислових об'єктах, руйнування і деградація екосистем тощо матимуть довгострокові наслідки. Ці фактори впливають на довкілля всього європейського континенту, зумовлюючи додаткові значні викиди вуглекислого та інших парникових газів. Фінансові наслідки впливу на руйнування навколишнього природного середовища оцінюються в декілька трильйонів гривень. Наслідки для довкілля можуть вплинути на процеси сталого розвитку, у тому числі майбутніх поколінь. Тому важливо, щоб при відновленні інфраструктури та довкілля враховувались адаптації до зміни клімату та заходи максимально відповідали стандартам енергоефективності й безвідходності.

Внаслідок тимчасової окупації територій відбулася часткова або повна втрата інституційної спроможності влади на регіональному та місцевому рівнях. На тимчасово окупованих територіях була зруйнована українська система управління, частково, або повністю припинено надання адміністративних та інших публічних послуг, перестали існувати органи місцевого самоврядування. В результаті відбулося втрата зв'язків мешканців з українським правовим, культурним, освітнім простором; поглиблення гендерної нерівності; зниження економічної активності; виник дефіцит кадрів для органів публічної влади тощо.

Тому деокупація та реінтеграція територіальних громад потребуватимуть диференціації підходів в залежності від тривалості окупації. Для цього потрібно буде розробити спеціальні заходи та програми для відновлення ідентичності, порушених внаслідок окупації прав і свобод людини і громадянина, цілісності та суверенності держави, а також ефективності діяльності органів публічного управління.

На найближчі роки також важливим є забезпечення входження держави та регіонів у європейський простір. Тому питання євроінтеграції є пріоритетним, а це можливо забезпечити тільки підсиленням інституційної спроможності на національному, регіональному та місцевому рівнях, яка б сприяла здатності органів державної влади та місцевого самоврядування реалізовувати програми і проекти, що співфінансуються відповідно до вимог законодавства ЄС.

2.2. Механізми формування та реалізації державної регіональної політики

Задля подальшого поглиблення наукового розкриття предмета дослідження надалі слід прослідкувати за змістом понять «механізм» та «механізми державної регіональної політики».

О.М. Крутій розглядає «механізм» з позицій суб'єктного підходу як

«співдіяльність суб'єктів, які беруть участь у процесах взаємодії, що реалізуються за допомогою сукупності дій, методів і заходів, заснованих на принципах паритетності і спрямованих на подолання суперечностей між інтересами держави і громадськості побудови процесів діалогової взаємодії органів влади і громадськості як умови демократизації державного управління» [34]. Дане розуміння категорії «актуальне у процесі розгляду взаємодії органів влади і громадськості як умови демократизації державного управління на основі побудови діалогу» [34].

Системний підхід до «трактування даної категорії простежується у працях Т.І. Заславської, яка наголошує, що механізм складається із ланок або елементів, які утворюють певну систему і рух яких викликає рух інших елементів. Чим складніша соціальна система і соціальні процеси, тим складніший механізм їх регулювання» [34]. Таке розуміння є «актуальним під час аналізу і пошуку шляхів удосконалення складних соціально-економічних явищ» [34].

В.Д. Бакуменко вдало висвітлює практичний аспект даного поняття: «механізм – практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади та місцевого самоврядування впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему» [4].

Підкреслимо, що «необхідно розуміти важливість поєднання всіх вищезазначених аспектів та властивостей, які розкривають його роль у процесі формування та реалізації державної регіональної політики» [4].

М.Х. Корецький розглядає категорію «механізм державної регіональної політики» як «систему засобів, важелів, методів і стимулів, за допомогою яких держава регулює процеси, забезпечує реалізацію соціально-економічних функцій» [4].

Механізми формування та реалізації державної регіональної політики – «сукупність взаємопов'язаних принципів, методів, засобів та інструментів задля забезпечення розвитку економічного потенціалу територій» [48].

О.Ю. Бобровська «запропонувала методичний підхід до узагальненого

алгоритму побудови механізму державної регіональної політики, який можна використати для розгляду розвитку економічного потенціалу територій. У його складі виділяються: характеристика сфери і потреб застосування механізму (особливості, відмінності, простір дії, об'єкти, термін та ін.) → формулювання цілей застосування й очікуваних результатів дії механізму → конкретизація й обговорення функцій і завдань механізму → визначення структурних складових механізму і їх інституціалізація → побудова комунікативно- інформаційних і узгоджених ланцюгів для взаємодії та інтегрування дій складових елементів механізму» [4].

Згідно із системним підходом, «механізми державної регіональної політики мають відповідати об'єктивним вимогам, таким як адекватність, комплексний підхід та цілісність системи. При цьому основними її характеристики повинні бути організованість, ієрархічність і багаторівневність, нерозривна єдність із зовнішнім оточенням і середовищем» [52].

Наголосимо, що «залежно від функцій, методів, інструментів та засобів, які використовуються під час здійснення державного регулювання розвитку території, можна виокремити правовий, організаційний, інформаційний, соціальний та економічний механізми» [15].

Правовий механізм формування та реалізації державної регіональної політики – «система правових засобів і норм, що діють у певній послідовності, які володіють специфічними якісними регулятивними ознаками і, взаємодіючи між собою, здатні породити нову регулятивну якість» [57, с. 159]. Він діє «на основі конституційних норм і принципів задля вироблення державної політики у цій сфері. Його метою є окреслення законодавчо закріплених 'правил гри' щодо поведінки всіх зацікавлених сторін в розвитку територій, формування та здійснення відповідної державної політики» [11].

Головними принципами функціонування правового механізму формування та реалізації державної регіональної політики є «дотримання прав та свобод громадян, комплексність вирішення наявних проблем, зниження ризику щодо недотримання законодавчих норм, відповідальність працівників

органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування перед жителями територіальної громади» [56].

Дія правового функціонального механізму «розкривається через функції, які він виконує щодо розробки та затвердження нормативно-правових актів, які регулюють питання розвитку територій; узгодження порядку прийняття методичних рекомендацій, положень, різноманітних інструкцій; прийняття галузевих стандартів, проектів, нормативів; легалізація положень, розпоряджень, рішень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; дотримання процедури перевірки стану державної політики та здійснення контролю за дотриманням встановлених норм» [11].

Основними методами «правового функціонального механізму виступають адміністративні та примус. Останній може проявлятися в реалізації адміністративних, матеріальних, дисциплінарних чи кримінальних стягнень. Здійснюється спеціально уповноваженими органами відповідно до їх компетенції та відання. Адміністративні методи використовуються через вплив, що базується на використанні влади та підпорядкування і реалізуються у вигляді наказів та розпоряджень. Можуть носити як рекомендаційних, так і категоричний характер» [12].

Його інструментами є «Конституція України, кодекси та закони України, нормативно-правові акти найвищих органів законодавчої, виконавчої та судової влади, акти Президента України, центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, міжнародні угоди, ратифіковані державою» [56, с. 80].

Економічний механізм формування та реалізації державної регіональної політики окреслюється як «сукупність фінансово- економічних управлінських методів, інструментів та стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси та забезпечує реалізацію соціально-економічних функцій» [37, с. 421]. Він відіграє «вирішальну роль під час здійснення державної політики, оскільки від ефективності обраних інструментів залежить рівень і якість життя населення. Метою його функціонування є нарощування

економічного потенціалу та зміцнення конкурентних переваг адміністративно-територіальних одиниць» [12].

Формами державного регулювання «в даному випадку виступають грошово-кредитне, бюджетно-податкове, антимонопольно-конкурентне, цінове, інвестиційно-інноваційне регулювання» [56, с. 80].

Методами, що «використовуються під час дії економічного функціонального механізму є прямі та непрямі, причому останні відіграють вкрай важливу роль в процесі розвитку економічного потенціалу території. Інструментами економічного функціонального механізму виступають стратегії розвитку, програми, проекти, державно-приватне партнерство, міжбюджетні трансферти, кластери, пряме державне інвестування, транскордонне, міжрегіональне та міжмуніципальне співробітництво, податкова політика громади та ін.» [75].

Визначальними принципами «функціонування даного механізму, на наш погляд є принципи ефективності (з орієнтиром на оптимізацію результативності) та адресності (пріоритетність та діяльність відповідно до потреб)» [11].

Організаційний механізм формування та реалізації державної регіональної політики «представляє собою послідовність етапів проектування структур, детального аналізу й визначення системи цілей, продуманого виділення організаційних підрозділів і форм їх координації для забезпечення функціонування організаційної системи» [38]. Його метою є «посилення організаційного та управлінського потенціалу інституцій, на які покладено функції реалізації державної регіональної політики» [15].

Інструменти організаційного механізму формування та реалізації державної регіональної політики можуть бути: «організаційно-структурними (здійснюють управлінський вплив через формування структур та реструктуризацію); організаційно-адміністративними (впливають на діяльність персоналу); організаційно-технічними (впливають на технічні, соціотехнічні та технологічні параметри управлінського процесу); організаційно-

економічними (впливають на економічні параметри управлінської діяльності); комплексними (мають усі або кілька вказаних ознак)» [59, с. 66].

Вивчення сфери дії «організаційного функціонального механізму може здійснюватися через детальний аналіз структури, повноважень, взаємовідносин в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, реалізації взаємодії між ними на різних рівнях управління» [77].

До основних засобів реалізації «організаційного функціонального механізму належать такі: розмежування повноважень центрального та місцевих органів виконавчої влади у сфері реалізації місцевого економічного потенціалу, створення структурних підрозділів із економічних питань на всіх рівнях управління та координаційних консультативно-дорадчих органів, удосконалення взаємовідносин органів місцевого самоврядування із суб'єктами господарчої діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, створення господарсько-інформаційних центрів, удосконалення системи підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, на яких покладено обов'язки з питань розвитку економічного потенціалу територій» [58].

Практична дія організаційного механізму формування та реалізації державної регіональної політики передбачає постійний аналіз і уточнення мети розвитку «території, завдань, наявних розробок з урахуванням зміни соціально-економічної ситуації в країні (регіоні), що вимагає проведення коригування розроблених раніше засобів і методів впливу з боку держави, а також формування і реалізація економічних інтересів місцевих господарюючих суб'єктів та населення. Запорукою дієвості даного механізму є визнання рівноправності та поєднання державних, регіональних та локальних інтересів» [60; 61].

Окремо слід виділити організаційно-економічний механізм формування та реалізації державної регіональної політики. Дієвий організаційно-економічний механізм дає змогу забезпечувати і зберігати на регіональному рівні продуктивний соціально-економічний стан, який характеризується

відповідною регіональною економічною політикою та динамічним розвитком з метою формування здатності протистояти та протидіяти дестабілізуючим факторам і загрозам.

Проведені дослідження доводять, що «організаційно-економічний механізм розвитку територій – це сукупність усіх можливих практичних заходів, засобів та важелів організаційного й економічного характеру, відповідних структур та регуляторів, методів управління, управлінських рішень, за допомогою яких реалізується регіональна політика» [76].

Формування організаційно-економічного механізму «зумовлює необхідність визначення стратегічних цілей, мети та завдань регіональної політики. Особливий акцент при цьому слід робити саме на механізмах її реалізації, які включають головні напрями та важелі, що працюватимуть на зміцнення соціально-економічного потенціалу регіону» [67].

Досвід, набутий у процесі ринкових трансформацій у процесі незалежності України, свідчить, що «ключовими проблемами є формування й ефективне функціонування організаційно-економічного механізму, який необхідний: по-перше, для впевненості в реалізації відповідної регіональної політики та неможливості її зриву через будь-які чинники; по-друге, не знаючи механізм політики, яка реалізується, умов її реалізації, взаємин між учасниками, неможливо правильно визначити або оцінити результати й витрати, що є головним у визначенні ефективності діяльності; по-третє, правильно сформований організаційно-економічний механізм сприяє підвищенню результативності регіональної економіки та робить її більш стійкою до ризиків та загроз» [71].

Організаційно-економічний механізм управління розвитком регіону таким чином може виглядати наступним чином (рис. 2.1).

Регіон як система «являє собою об'єднану відносинами власності, економічними інтересами, правовими та етичними регуляторами сукупність господарюючих та регулюючих суб'єктів, націлених на стійкий, ефективний економічний розвиток. Організаційно-економічний механізм, в якому

економічні явища відбуваються у взаємозалежному порядку, повинен будуватися і діяти відповідно до основних принципів:» [28]

Рис. 2.1. Структурна схема організаційно-економічного механізму управління розвитком регіону

принцип комплексності в просторовому відношенні орієнтує на забезпечення умов для виконання комплексу соціальних, екологічних та економічних функцій нормальної життєдіяльності населення; принцип інтеграції державного управління та саморегулювання орієнтує на формування інфраструктурних можливостей, які б давали змогу розмістити на території нові виробництва та підвищення рівня життя населення; принцип самодостатності орієнтує на

підвищення господарської активності населення регіону. Важливо, щоб на території був забезпечений замкнутий відтворювальний цикл, направлений на випуск кінцевої продукції. У зв'язку із цим спеціалізація регіону визначається тими технологічними параметрами, які дають змогу розмістити на ній відповідні потребам території виробництва; принципи активності та гнучкості потребують враховувати можливість змін умов функціонування системи управління, забезпечення її гнучкого реагування на трансформацію умов шляхом переходу до альтернативних варіантів. Концептуально даний механізм включає два взаємопов'язаних напрями: систему державного впливу та систему ринкового регулювання. Головною вимогою до організаційно-економічного механізму забезпечення розвитку регіону ставиться утворення всіма його складниками єдиної системи економіко-господарських важелів, що діють злагоджено, комплексно, у сукупності своїй спрямовані на розвиток ефективності регіональної економіки, використовуючи відповідні економічні взаємозв'язки» [76].

До організаційної складової механізму слід віднести «забезпечення реалізації стратегії, яка включає в себе формування політики розвитку регіону, формування організаційної системи розробки та реалізації стратегії соціально-економічного розвитку регіону, управління та контроль за досягненням цілей» [76], організаційний інструментарій та правове забезпечення реалізації стратегії.

За такими ознаками можна класифікувати організаційні заходи: «організаційно-управлінські: взаємозв'язки з інституціональною інфраструктурою; впровадження нових методів управління; інформаційне забезпечення; функціонування організаційно-управлінських структур; розвиток системи управління; формування мети та завдань; визначення принципів на підходів; розробка методики дослідження; визначення системи показників та їх значень; моніторинг та контроль; розробка відповідних управлінських рішень; корегування управлінських рішень; адміністративні: підбір кадрів; освіта і підвищення кваліфікації; документообіг; прийняття управлінських рішень;

нормативно-правові: нормативні акти; внутрішні нормативи; техніко-технологічні: проекти розвитку; програми та плани» [75].

На сучасному етапі оновлення системи управління доцільно враховувати такі пріоритетні напрями як: виокремлення окремих конкретних функцій і створення самостійних управлінських одиниць; розвиток системи стимулювання, орієнтованої на оптимізацію використання ресурсів; децентралізація компетенції; прискорення процесів адміністрування, планування та прийняття рішень, у тому числі за допомогою проектного менеджменту та використання управлінських команд; суміщення професійної та ресурсної відповідальності; розробка показників і стандартів вимірювання трудових досягнень (KPI) та контролю за результатами; чіткий поділ стратегічних і тактичних завдань (використання принципу «замовник - підрядник»); зменшення ієрархічних рівнів управлінь з ущільненням вирішуваних завдань і обсягів відповідальності; орієнтація на завдання і споживачів (пропозиції послуг споживачеві); максимальне використання сучасних інформаційних технологій в інформаційно-телекомунікаційних системах, а також під час підготовки документації.

Розвиток має бути стійким, що «передбачає тривалість збереження основних умов для збалансованого відтворення багатостороннього потенціалу території. Неприпустимо, щоб розвиток здійснювався за рахунок якого-небудь з основних факторів, експлуатація якого не заповнюється. В іншому випадку вичерпання даного чинника призведе до кризи розвитку з непередбачуваними соціально-економічними наслідками» [11].

До економічної складової механізму відноситься «система економічних методів, які направлені на забезпечення функціонування, підвищення ефективності виробничої системи; додатково – комплекс взаємопов'язаних та чітко впорядкованих заходів, які реалізуються за допомогою різних методів господарювання і забезпечують раціональне протікання певних економічних процесів; а також підсистеми оцінки та аналізу будь-якого виду діяльності, планування, контролю, мотивації та стимулювання» [72].

Завжди треба враховувати певну комплексність впливу різних інструментів, які в сукупності утворюють системний інструментарій організаційно-економічного механізму. Важливо підкреслити, що перелік конкретних інструментів впливу змінюється у зв'язку зі змінами зовнішніх і внутрішніх факторів, появою нових інструментів, удосконаленням основних елементів системи регіонального управління (органів управління, структур, ресурсів, технологій та ін.), що являє собою об'єктивний процес оновлення.

У складних посткризових умовах механізм державного управління можна визначити як пошук рухомої внутрішньої рівноваги, досягти якої можна, з одного боку, унаслідок адаптації до впливів зовнішнього середовища, а з іншого - впливом на це середовище прийняттям та реалізацією рішень наступального характеру.

Таким чином, можна акцентувати, що організаційно-економічний механізм управління регіоном – «багатоаспектна, багатогранна система інструментів і процесів впливу, які на практиці використовуються для отримання того чи іншого результату, як правило, у різних, часом складних поєднаннях, визначених наборах та комплексах» [10]. Тільки на основі системного, взаємопов'язаного і взаємодоповнюваного науково обґрунтованого використання досить різноманітних за змістом, спрямованістю та силою інструментів можливе забезпечення необхідної 'ланцюгової реакції' в масштабі регіону для отримання намічених результатів і синергетичного ефекту і здійснення необхідного впливу на ті чи інші соціально-економічні процеси.

Модель організаційно-економічного механізму, яка запропонована в роботі, відрізняється також тим що передбачається:

- акцентування уваги на формуванні, раціональному використанні, розвитку і збереженні людського потенціалу регіону;
- регіон розглядається як складно структурована соціально-економічна система. При цьому кожному елементу цієї системи відповідає конкретний механізм управління;
- крім системного, пропонується комплексний і інституційно-

синергетичний підходи: комплексність полягає в необхідності врахування різних факторів, що впливають в їх динаміці, розгляді стійкості розвитку регіону, як інтеграції інституційної, економічної, соціальної, екологічної, фінансової складових; застосування інституційно-синергетичного підходу дозволяє узгодити стратегічні цілі на різних рівнях управління; вибрати оптимальну стратегію розвитку регіону;

- врахування полісуб'єктності регіонального управління розвитком регіону;

- облік природних, економічних, етнічних, соціально-культурних особливостей регіону та визначення перспективних напрямів розвитку.

Функціональний інформаційний апарат створення та впровадження державної регіональної політики спрямований на цифрове підтримання процесу. Головною задачею його є надання інформації зацікавленим особам про поточну ситуацію виконання державної політики в даній області. Він виступає як основний постачальник науково-технічного розвитку та має на меті передачу актуальних знань та новинної інформації, включаючи зміни в зовнішньому оточенні та юридичному полі життєвої активності суспільства, захисту природного середовища і так далі.

Головною складовою «функціонування інформаційного механізму державного регулювання є процес інформаційного обміну. Він полягає у формуванні, зберіганні, передачі, аналізі та використанні інформації, містить структуру інформаційної бази даних. На сучасному етапі розвитку суспільних відносин саме від інформаційного механізму залежить швидкість та якість формування прозорого інформаційного забезпечення розвитку територій» [62, с. 75].

Саме завдяки складовим інформаційного механізму регіон та громада має можливість використовувати інформаційний простір у власних інтересах.

Соціальний механізм формування та реалізації державної регіональної політики «полягає у забезпеченні високого рівня життя населення визначені соціальних зв'язків, як ресурсу одержання вигод і переваг зацікавленими

сторонами. Його метою є упорядкування процесів суспільного розвитку, створення умов для задоволення потреб людини, громадянина та суспільства у цілому. Результатом дії цього механізму має бути приведення елементів соціального середовища у відповідність до потребі законів розвитку та функціонування власного потенціалу» [64, с. 49].

Стосування соціальних норм, забезпечення високоякісних соціальних служб, соціальна захищеність жителів, підвищення рівня працевлаштування та прибутків серед економічно активного населення громади служать мірками ефективності даного функціонального механізму. Важливим критерієм є відносна частка соціальних переказів у загальному обсязі витрат бюджету території.

Принципи його роботи включають раціональність, соціальну справедливість та забезпечення соціальної стабільності громадян. Він виконує захисні, стимулюючі, інвестиційні та контрольні функції в життєвій діяльності населення територій.

Соціальний функціональний механізм виступає «базисом реалізації суспільних інтересів та послідовного підвищення рівня життя населення (за умови забезпечення його соціальної спрямованості)» [62, с. 75]. У регіоні, що орієнтована на сталий довгостроковий просторовий розвиток, він також є мотивом нарощування соціальної відповідальності. Прикладом такого підходу є дії влади щодо консолідації зусиль задля розбудови і збереження об'єктів соціальної інфраструктури на місцевому рівні, які є інтегруючим елементом збереження самоідентифікації громади або регіону.

Вивчення сутності і складових механізмів формування та реалізації державної регіональної політики дозволяє сформулювати такі ознаки: «механізм слід розглядати як невід'ємну ключову складову системи державного управління; механізму належить визначальна роль у формуванні і забезпеченні управлінського впливу на стан, функціонування і розвиток керованих об'єктів; для використання в різних сферах діяльності ефективні й раціональні механізми управління потребують науково-теоретичного і

методичного обґрунтування, узагальнення і врахування прогресивного досвіду їх побудови; складові елементи механізму, їх повне і якісне використання визначають його потенціал, що являє собою їх сукупну здатність і спроможність забезпечувати системний вплив на досягнення цілей керованих об'єктів та ефективно використання впливових чинників і реалізації наявних і нових можливостей розвитку; підтримка і підвищення потенціалу механізмів повинна здійснюватися шляхом моніторингу й аудиту його дії, а також шляхом здійснення заходів щодо розширеного інноваційного відтворення його складових» [32].

Висновки до розділу 2

Модель організаційно-економічного механізму, яка запропонована в роботі, відрізняється тим, що передбачається:

- акцентування уваги на формуванні, раціональному використанні, розвитку і збереженні людського потенціалу регіону;
- регіон розглядається як складно структурована соціально-економічна система. При цьому кожному елементу цієї системи відповідає конкретний механізм управління;
- крім системного, пропонується комплексний і інституційно-синергетичний підходи: комплексність полягає в необхідності врахування різних факторів, що впливають в їх динаміці, розгляді стійкості розвитку регіону, як інтеграції інституційної, економічної, соціальної, екологічної, фінансової складових; застосування інституційно-синергетичного підходу дозволяє узгодити стратегічні цілі на різних рівнях управління; вибрати оптимальну стратегію розвитку регіону;
- врахування полісуб'єктності регіонального управління розвитком регіону;
- облік природних, економічних, етнічних, соціально-культурних

особливостей регіону та визначення перспективних напрямів розвитку.

На сучасному етапі оновлення системи управління доцільно враховувати такі пріоритетні напрями як: виокремлення окремих конкретних функцій і створення самостійних управлінських одиниць; розвиток системи стимулювання, орієнтованої на оптимізацію використання ресурсів; децентралізація компетенції; прискорення процесів адміністрування, планування та прийняття рішень, у тому числі за допомогою проектного менеджменту та використання управлінських команд; суміщення професійної та ресурсної відповідальності; розробка показників і стандартів вимірювання трудових досягнень (KPI) та контролю за результатами; чіткий поділ стратегічних і тактичних завдань (використання принципу «замовник - підрядник»); зменшення ієрархічних рівнів управлінь з ущільненням вирішуваних завдань і обсягів відповідальності; орієнтація на завдання і споживачів (пропозиції послуг споживачеві); максимальне використання сучасних інформаційних технологій в інформаційно-телекомунікаційних системах, а також під час підготовки документації.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК СУЧАСНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

3.1. Світовий досвід публічного управління розвитком регіонів

В даний час, сучасний публічний менеджмент розглядається домінуючою парадигмою, яка [4] пов'язується з мінімальним урядом, дебіюрократизацією, децентралізацією, «ринковою орієнтацією у державній службі, контрактами, приватизацією, управлінням продуктивністю, мережевим суспільством тощо. Новий публічний менеджмент заснований на раціональному суспільному виборі та містить елементи загального управління якістю, прагне запропонувати більш ефективний механізм для надання товарів і послуг та підвищення рівня урядової продуктивності» [4]. Ідеї сучасного публічного менеджменту з'явилися у відповідь на низку «екологічних проблем, з якими уряди в усьому світі зіткнулися в останні сорок років» [5].

Зміни, що відбуваються світі обумовили «необхідність скорочення великих і високовартісних програм державного сектора та/або підвищення їх ефективності; здійснення масиву технологічних інновацій, зокрема, у розвиток інформаційних технологій; з ростом конкуренції на порядку денному стала глокалізація економіки та її лібералізація. Ще більш важливим є підвищення ефективності в управлінні ресурсами, очікування, як економічного спаду, так і росту конкуренції. А в конкурентному світі населення вимагає якісних товарів і послуг, тому прагне порівняти послуги всіх організацій» [51].

Концепція сучасного публічного менеджменту виокремила кілька напрямлень, серед яких «менеджеризм», «новий публічний менеджмент», «публічне управління». Ряд вчених відзначають, що головна мета в удосконаленні підходів державного управління полягає в тому, що «державне управління може досягти свого історичного пошуку як ефективності, так і

розуміння громадськості через конкурентну ринкову практику, навіть лунали заклики до культурного зрушення від бюрократичного уряду до підприємницького уряду» [15].

Серед характеристик концепції сучасного публічного менеджменту: «розпад традиційної організаційної структури на квазіавтономні одиниці, ручне професійне управління з чіткою заявою цілей і виміром продуктивності, контроль результатів на виходах управління, а ніж його процедур, використання стиля управління приватного сектора, перевірка ресурсів, вимоги робити більше з меншими витратами» [18].

Теза сучасного публічного управління базується на ідеї, що державні установи мають брати приклад з приватного сектора та його корпорацій. Приватний сектор вважається більш продуктивним, і, навчаючись від нього, публічне управління може покращити ефективність розподілу та використання ресурсів. Це вважається досяжним, оскільки відмінності між приватними та публічними секторами не вважаються перепорою.

Два основні елементи сучасного публічного менеджменту - це ринок та публічне управління. Ринок символізує конкуренцію. Конкурентний тиск стимулює приватні корпорації безперервно вдосконалювати свої товари та послуги, оскільки, якщо вони цього не роблять, виживання їх може бути під загрозою, адже інші компанії візьмуть від них ринок. Через відсутність конкурентного тиску на економічну ефективність та зростання продуктивності, ресурси в публічному управлінні розподіляються неоптимально. Щоб вирішити цю проблему, новий публічний менеджмент пропонує ряд методів для створення конкурентоспроможних державних установ. Інші ключові аспекти управління стосуються специфічних та унікальних видів діяльності, яка інтегрує плани, людей та технології для досягнення цілей.

Уявляється, що менеджмент є висококваліфікованим методом розв'язання проблем організації та ефективного розподілу ресурсів. Менеджмент базується на наукових пізнаннях про те, як найбільш раціонально та ефективно вирішувати такі проблеми. Згідно з принципами сучасного публічного

менеджменту, державне керівництво потребує більш кваліфікованого управління. Політики повинні виконувати свої законні обов'язки як відповідальні за загальні цілі державних організацій, але досягнення цілей має бути доручено виключно більш кваліфікованим менеджерам.

У науковій роботі «Державне управління на всі часи» Кристофер Худ представив список основних доктрин концепції сучасного сучасного публічного менеджменту [57].

Чіткі норми та засоби підвищення продуктивності, які передбачають чітке встановлення мети та цілевих показників, які потім визначаються як показники ефективності. Передбачається, що це також підсилить ефективність та забезпечить контроль.

Перехід до деталізації одиниць у державному секторі, а саме, розчленування великих акціонованих одиниць навколо окремо фінансованих об'єктів, які мають взаємозв'язок і розташовані на близькій відстані один від одного.

Акцентується на стилях управління приватного сектора, тобто відхиляється військовий стиль бюрократії. Повинна бути більша гнучкість у наймі працівників, системі їх заохочення.

Велика увага приділяється стриманості та економії використання ресурсів у державному секторі, що вказує на зменшення прямих витрат, підвищення дисципліни праці, з орієнтацією на профспілкові вимоги та обмеження відповідності вартості робіт.

Практичні кроки - з професійного управління громадськими організаціями, а саме, менеджерам дається повний самоконтроль для керування їх організаціями. Очікується, що це сприятиме відповідальному адмініструванню.

Більше наголосу на вихідних показниках управління, а саме, ресурси спрямовуються в регіони відповідно до заміряної продуктивності, з наголосом на результати, а не процедури.

Перехід до більшої конкуренції в державному секторі, а саме, перехід до довгострокових договорів і відкритих тендерних процедур, оскільки конкуренція завжди є ключем до зниження витрат і підвищення якості.

Д. Осборн та Т. Геблер у науковій праці «Оновлений уряд: як підприємницький дух перетворення у державному секторі» [78], проаналізували основні принципи, що лежать в теорії сучасного публічного менеджменту. Вони висунули такі принципи удосконалення уряду: децентралізація уряду, від ієрархії до участі і взаємодії; конкурентоздатний уряд: впровадження змагання в службу постачання; заповзятливий уряд: заробляння замість витрачання; каталітичний уряд: регулювання замість проходження «за течією»; орієнтований на результати уряд: вкладаючи фінансування в результати, а не входи; уряд комунальної власності: уповноваження замість обслуговування - розширення прав і можливостей; керований клієнтом уряд: відповідає потребам клієнта, не бюрократії; упереджувальний уряд: запобігання (профілактика) виникнення проблем замість лікування; місія управляючого уряду: перетворення управління керованих організацій.

Сучасне управління в публічному секторі, в контексті приватного бізнесу, та вищезазначений перелік можуть бути встановлені порівнюючи з подібним переліком, який були склали Т. Пітерс та І. Уотерман, в результаті аналізу десяти найефективніших американських корпорацій (IBM, Компанія Hewlett-Packard, McDonald). Цей список включає в себе: «а) зміщення по діагоналі для проведення акції, б) наближення до клієнта, в) автономію та підприємництво; г) продуктивність через людей; д) кероване значення; е) проста форма, мізерний штат; ж) одночасно вільні щільні властивості» [78]. Критика їх досліджень була спрямована на методологічні прогалини: автори не пояснюють, як були зібрані дані і як вони корелюють з висновками. Крім того, дані не ставились у порівняння з показниками компаній, що працюють неефективно, а розробники встановлюють загальні принципи управління в різних ситуаціях.

Кристофер Політ бачить «сучасний публічний менеджмент як приклад менеджеризму, який він вважає більш як ідеологію, ніж теорію» [79]. З такої точки зору, сучасний публічний менеджмент має виділятися як механізм також. Директорські доповіді і документи прагнуть сконструювати їх аргументи на підставі чотирьох припущень, які рідко схильні до критичних відображень або емпіричних випробувань: а) існуючі організації громадського сектора старомодні і потребують реформування; б) стан доведених ідей управління і методів доступний, щоб проводити реформи; в) прогресивно буде визначити громадян, які взаємодіють з організаціями громадського сектора як споживачів і клієнтів; г) очевидно, що ефективність витече з застосування таких методів, які самі рідко є предметом критичних роздумів чи емпіричних тестів.

С. Хейс і Р. Керні виявили, що «більшість з дослідників згадують п'ять основних принципів сучасного публічного менеджменту» [78]: 1) скорочення - це процес, коли влада уряду і його обсяги зменшуються; 2) менеджеризм - це коли уряд керується за принципами бізнес-протоколів; 3) децентралізація - це коли прийняття рішень відбувається ближче до тих, хто користується послугами; 4) дебіюрократизація - це перебудова уряду, що зосереджується важливіше на результатах, ніж на процесах; 5) приватизація - це коли урядові товари та послуги перекладаються на зовнішні компанії. Всі ці принципи працюють на основі теорій приватного сектора і бізнес-філософії, але вони спрямовані на мінімізацію розміру та обсягу уряду. Ідеї, які були вкорінені в політичній економіці, тепер можуть бути використані в установах публічного сектора. Зараз схвалюється, що уряди, які значно відрізняються від простих бізнес-структур, управляються подібно до бізнес-структур.

Інтегральне визначення полягає в тому, що «новий публічний менеджмент являє підхід в публічній адміністрації, яка використовує знання і досвід, набуті в управлінні бізнесом та інших дисциплінах для підвищення ефективності. У сучасній бюрократії особлива увага приділяється ефективності та спільному виконанню публічних послуг» [79].

Для розуміння того, як вищевказані принципи працюють на практиці важливо розглянути досвід двох країн: Великобританії і Нової Зеландії. Відзначимо і інші країни – Австралію, Канаду і США, де також здійснюється низка заходів. Наразі, обговорення зосереджується на чотирьох основних підходах сучасного публічного менеджменту [80].

1) Приватизація включає в себе перехід права власності з державних підприємств до приватних інвесторів. В Англії, приватизація широкомасштабно практикувалася під час керівництва консервативних урядів Маргарет Тетчер та Джона Мейджора в періоду 1979-1997 років. Відомства та підприємства, що належали державі, великі комунальні служби (нафта, телекомунікації, газ, вода, електроенергія, вугілля) та сектор послуг (автотранспорт та залізничний транспорт, автобуси, залізниці, аеропорти, сталеварні) були продані.

У Новій Зеландії відбувся подібний процес між 1981-1994 роками, коли чисельність працівників у державному секторі зменшилася на 26,4%. Однак, твердження М. Миноуг про те, що приватизація б привела до більш ефективної держави, не підтверджується статистикою державних витрат. Державні витрати в Англії, як відсоток від ВВП, не стали суттєво меншими під час правління Маргарет Тетчер, тобто були приблизно 43%. Це свідчить про те, що впливають інші фактори, окрім приватизації. Більше того, неважливо, чи є підприємства державними чи приватними, це не пояснює низькі економічні показники, які можуть бути неефективними у монопольних умовах.

2) Укладання договорів на ринку. Ревізори використовують процедури оцінки вартості та ефективності публічних організацій, запрошуючи як державні, так і приватні організації подати конкурентні пропозиції ціни в окремих сферах. Це означає, що приватний підрядник прийме на себе зобов'язання, відповідно до угоди, надати конкретну публічну послугу за визначений період часу за певну плату.

У Великій Британії, під час управління Маргарет Тетчер, була представлена рядом послуг конкурентоздатна пропозиція, як наприклад, збирання відходів, прибирання вулиць, харчування у школах, обслуговуючі

послуги з обслуговування, управління з дозвілля і житлового господарства. Також і в Новій Зеландії, в органах місцевого самоврядування (майже 50% від загального обсягу послуг) стали часто використовувати договірні домовленості як метод надання послуг.

3) Перебудова державної служби включає створення більш самостійних виконавчих підрозділів (агентств) в рамках традиційної бюрократичної структури державної служби. У Великій Британії, такі виконавчі агентства були засновані для виконання державної політики в певній області. Вони отримали більше самостійності, ніж це було відомо раніше. Їх цілі та обов'язки були встановлені в стратегічному плані та через рамкові договори на п'ятирічний термін. Додатково, щорічні бізнес-плани деталізували фінансові та цільові показники якості, а також оцінку ефективності та систему нагород, що також була використана для керування їх діяльністю. Керівники були призначені для керування такими агентствами. Вони мали значну автономію в щоденних справах, зокрема в розв'язанні персональних питань, що дало можливість впровадження приватного стилю управління. До 1998 року було засновано сто тридцять вісім таких адміністративних агентств в Великій Британії, і 75% державних службовців працювали в цих агентствах. Однак досвід Великобританії з такими установами показав існування деяких проблем: «Лінії підзвітності були розмиті; Лінії команди між керівниками і старшими співробітниками міністерства неясні: якою мірою можуть останні спрямовувати діяльність перших; Державна цивільна служба стала більше фрагментованою, де кожен став більше торкатися з його власними завданнями і менше - з тим, як інша діяльність; Головна модель агентства була більш орієнтована на скорочення персоналу і витрат, а не на покращення послуги» [80].

4) Адміністративні системи виконавчої влади зосереджуються на спільних зусиллях щодо вимірювання та контролю продуктивності організацій державного сектору. Виконавчий аналіз вимагає детальних наборів показників діяльності, які слугують основою для формулювання політичних цілей. Ідея полягає в нагородженні тих, хто виконує свою роботу добре, та покаранні тих,

хто не виконує її належним чином. Політики встановлюють цілі та спостерігають за їх досягненням. Однак, розробка таких систем вимірювання є складною задачею, оскільки важко визначити різні методи вимірювання, часто неоднозначні цілі, критерії якості та стандарти обслуговування. Дослідження в Великобританії показали, що лише невелика кількість агентств надала в своїх річних звітах достатню інформацію про продуктивність. Майже половина цілей та завдань агентств не були виконані, що вплинуло на їх ключові показники ефективності. Також було відзначено, що консистентність наявної інформації часто була низькою, зв'язки між програмними цілями, оперативними цілями та показниками ефективності були неясними або радикально неповними.

Механізми, такі як приватизація та укладання контрактів, є зовнішніми засобами для заміни централізованого політичного та адміністративного напряму ринковим управлінням та контролем. В частині, приватизація означає, що принцип публічності повністю відходить від підзвітності. Також укладання контрактів передбачає зниження в контролі та відповідальності. Наостанок, є відповідальність, яка пов'язана з виконанням рішень та результатами. Існує вимога: при повній інформації новий публічний менеджмент буде забезпечений даними про те, як агентства виконують рішення. Однак існують значні політичні, інституційні, фінансові та технічні перешкоди на шляху розвитку показників ефективності.

Регіональна політика Європейського Союзу (ЄС) реалізується на чотирьох рівнях: наднаціональному, національному, регіональному та локальному. Процес регіональної політики ЄС на наднаціональному рівні є особливо цікавим для аналізу, оскільки: 1 - зазвичай регіональна політика ЄС здійснюється безпосередньо від наднаціонального до регіонального рівня, обходячи національний; 2 - це зміщення найбільше помітне в нових країнах-членах ЄС; 3 - враховуючи Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, наднаціональне формування та використання регіональної політики є особливо важливим для України.

Інструменти регіональної політики залежать від її мети, включаючи сприяння розвитку та структурній перебудові регіонів, підтримку економічного та соціального переходу регіонів, які переживають структурні проблеми, та підтримку адаптації та модернізації політик та систем освіти та зайнятості. Таким чином, інструменти в регіональній політиці включають фінансові, політичні, законодавчі та інші засоби, що спрямовані на забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів.

Структурні фонди є ключовим інструментом регіональної політики в ЄС. Вони відповідають за розподіл фінансових ресурсів до "бідних" регіонів від "багатих".

Регіональне агентство розвитку (RRA) в багатьох країнах виступає ключовим механізмом підтримки регіонального прогресу, виконуючи різноманітні завдання, спрямовані на підтримку територіального розвитку. Зазвичай до основних обов'язків RRA відносяться:

- Ухвалення регіональних програм та планів;
- Надання послуг для бізнесу, регіональних та місцевих органів влади, а також презентація регіонів і муніципалітетів;
- Організація освітніх та навчальних заходів.

Інструменти регіональної політики можуть бути класифіковані різними способами. Наприклад, в межах країн-членів ЄС виділяють декілька основних груп інструментів, які використовуються при формуванні національних регіональних політик:

- Децентралізація органів державного управління;
- Підтримка розвитку інфраструктури та розширення планування та проектування за рахунок інтегрованих ресурсів;
- Інструменти для поліпшення бізнес-середовища, включаючи системну активацію кластеризації;
- Просторове розширення економічної діяльності держави в екологічних, соціокультурних програмах та планах;
- Розробка та ефективне виконання програм розвитку регіонів;

- Адміністративні інструменти, такі як законодавчі корективи регіональної політики, заборони, обмеження та адміністративні заходи;
- Нефінансові інструменти, такі як безкоштовні консультації від державних органів влади регіону, просування регіону та консультації для іноземних інвесторів, створення спеціальних економічних зон;
- Неінвестиційні та інвестиційні стимули, такі як безоплатні субсидії, гранти, компенсація частини витрат, пільгові відсотки, кредити та позики, гарантії за кредитами;
- Системна підтримка при формуванні інформаційного середовища, інформаційна безпека та сучасні стандарти інформаційної культури;
- Податкові пільги, такі як податкові канікули, зниження податків, знижки для соціального страхування.

Враховуючи вищезазначені інструменти, були розроблені напрями регіональної політики, в яких ЄС визначила нові джерела зростання та зайнятості відповідно до стратегії ЄС – 2027.

Щодо нинішніх стратегій Європейського Союзу, для семирічного періоду від 2021 до 2027 років було визначено п'ять ключових напрямків:

1). «Розумна Європа», що передбачає сприяння інноваціям, цифровій трансформації, економічним переформуванням та підтримці малого та середнього бізнесу.

2). «Зелена та вільна від вуглецю Європа», що передбачає виконання умов Паризького договору, інвестиції в перехід до нових форм енергії, боротьбу з кліматичними змінами та інвестиції в відновлювані джерела енергії.

3). «Об'єднана Європа», що передбачає розвиток стратегічних транспортних та цифрових мереж.

4). «Соціальна Європа», що передбачає забезпечення якісної освіти, рівня зайнятості, розвиток професійних здібностей, захист соціальних прав, соціальну інтеграцію та рівний доступ до медичних послуг.

5). «Європа, ближча до своїх громадян», що передбачає підтримку стратегії місцевого розвитку та сприяє стабільному розвитку ЄС.

3.2. Стратегічне планування як основний інструмент регіонального розвитку

Основна ціль впровадження стратегії регіону полягає в створенні сприятливих умов для динамічного і збалансованого розвитку, спрямованих на забезпечення соціальної та економічної цілісності країни, зростання конкурентоспроможності регіонів, підсилення економічної активності, покращення якості життя громадян, і дотримання стандартів, гарантованих державою для кожної особи, незалежно від місця проживання.

Здійснення вищезгаданої мети дозволить регіонам стати економічно міцнішими, взаємно інтегрованими та більш незалежними внаслідок введення ефективної моделі децентралізації, деконцентрації та субсидіарності. Успіх впровадження стратегій залежить від забезпечення балансу інтересів та соціальної відповідальності учасників впровадження, а також від ефективного привласнення довготривалих інвестицій у пріоритетні економічні сфери регіонів.

Основними викликами, які виникають під час формування та впровадження системи стратегічного планування, є:

недостатній інтерес бізнес-структур та громадських інституцій до процесів стратегічного планування розвитку територій;

недоліки в моніторингу ефективності впровадження стратегій;

несумісність регіональних стратегій розвитку з Державною стратегією регіонального розвитку 2027;

невідповідність показників регіональних стратегій, що обмежує можливість визначення довготривалих перспектив соціально-економічного розвитку регіонів.

Щоб вирішити згадані вище складнощі, рекомендується:

Створити систему стратегічного планування, в якій ясно окреслено:

- стратегічні напрямки державної регіональної стратегії, спрямовані на розробку рішень національного значення, включаючи міжрегіональну

інтеграцію та єдність країни, а також урахування специфіки секторів реформ та стратегій розвитку окремих економічних секторів;

- мети стратегічного прогресу регіонів, які залежать від поточного потенціалу та потреб у розробці внутрішньорегіональних рішень, наприклад, стосовно імплементації інфраструктурних та бізнес-проектів тощо;

- мети стратегій базових територіальних громад, що повинні бути спрямовані на використання їхніх конкурентних переваг та можливостей для забезпечення економічного росту територій за рахунок покращення ефективності використання локальних ресурсів.

Налаштувати ефективну систему моніторингу щодо відповідності показників моніторингу Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, регіональних стратегій та стратегій громад.

Також варто започаткувати створення комітетів моніторингу, які будуть проводити оцінку виконання та реалізації стратегій регіонального та місцевого розвитку та публікувати їх результати.

Система стратегічного планування в сучасних умовах повинна перетворитися на інструмент, який буде ефективно виконувати свою стратегічну роль та допоможе в рішенні актуальних проблем.

В 2024 році наступає модернізація Державного фонду регіонального розвитку та оновлення Державної стратегії регіонального розвитку з метою їх адаптації до процесу відновлення та реконструкції, принципів мультирівневого управління та територіально-орієнтованої регіональної політики.

У 2023 році були внесені зміни до Закону "Про засади державної регіональної політики", які встановлюють рамки для відновлення регіонів, постраждалих від війни, включаючи введення трирівневої системи стратегічного планування (національна, регіональна та місцева стратегії розвитку).

Закон виокремлює чотири типи територій за їх функціональним призначенням: території, що потребують відновлення; регіональні вузли росту; території, що мають специфічні умови для розвитку та території, де ведеться

сталий розвиток. Тепер цей підхід потрібно впровадити, попередньо визначивши критерії для цих типів територій та їх переліки. Також необхідно доопрацювати, узгодити та пов'язати з відповідними джерелами фінансування різні місцеві стратегічні документи (наприклад, стратегію місцевого розвитку, план відновлення та розвитку, комплексний план просторового розвитку). Незважаючи на те, що закон в основному спрямований на регіональний розвиток України, його буде важливо узгодити з регіональною політикою ЄС, особливо в контексті територіальної класифікації NUTS (Номенклатура територіальних одиниць для статистики).

Взагалі-то, потрібно розробити чітку концептуальну основу для організації регіональної політики в Україні та врахувати її при плануванні відновлення та реконструкції. Тому Україні слід переглянути, виходячи з консультацій з зацікавленими сторонами, Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки, відображаючи різноманітність потреб регіонального розвитку, зумовлену війною.

Щодо стратегічних цілей Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року, то вони фактично не змінилися. Відбулася тільки актуалізація цілей, викликана необхідністю врахування: наслідків російської агресії та її впливу на регіони та територіальні громади, підвищення ролі безпеки та стійкості до зовнішніх чинників; поглибленням ступеня виконання положень Угоди про асоціацію між Україною і ЄС та її державами-членами, набуттям Україною статусу кандидата на членство в ЄС, та переходу до початку переговорів про вступ України до ЄС; необхідності оновлення Державної стратегії регіонального розвитку для забезпечення її зв'язку з процесом відновлення Україн; виконанням екологічних зобов'язань.

Серед нових оперативних цілей слід виділити: створення безпекових умов життєдіяльності на територіях відновлення, відновлення інфраструктури, економічної активності та балансу екосистем; підтримка та ефективне використання потенціалу територій з особливими умовами для розвитку; забезпечення стійкості та обороноздатності на територіях з міжнародними,

безпековими обмеженнями; подолання наслідків та відновлення територій техногенних та екологічних катастроф; поширення позитивного впливу регіональних полюсів зростання та територій сталого розвитку тощо.

Інструментами реалізації Стратегії залишаються державні програми щодо розвитку транскордонного співробітництва, соціально-економічного розвитку окремих територій, угоди щодо регіонального розвитку; програми комплексного відновлення; програми та проекти регіонального розвитку; план відновлення та розвитку регіонів; плани заходів щодо її реалізації на 2024-2027 роки; стратегії розвитку територіальних громад та плани заходів з їх реалізації; регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації; плани відновлення та розвитку територіальних громад тощо.

3.3. Пропозиції щодо запровадження кластерного підходу до вирішення проблем відновлення та розвитку регіонів

Поняття «кластер» має «низку визначень. Так, кластер (від cluster) група, скупчення, гроно, букет, бджолиний рій), означає – ‘зростати разом’» [16]; «фізично близьке розташування логічно пов’язаних об’єктів у межах однієї області»[32]. З цього можна «зробити висновок, що кластером є сукупність об’єктів, які пов’язані між собою за принципами логічності та територіальної близькості» [51]

Характерною ознакою «кластеру (як однієї з найефективніших форм інтеграції та кооперації, організації інноваційних процесів) є добровільне об’єднання окремих елементів (складових частин, галузевих та міжгалузевих), самостійних юридичних осіб, в одне ціле» [32], а також і «те, що учасники кластеру не йдуть на повне злиття, а створюють механізм взаємодії, який дозволяє зберегти статус автономної юридичної особи та можливість співпрацювати з іншими підприємствами» [32].

Щодо суб’єктів-учасників кластерної системи, то членами кластерів

можуть бути: комерційні підприємства і некомерційні організації. Окремі «кластери можуть включати й органи влади чи інші установи – університети, центри» [59], різні «освітні заклади», державні установи, фінансові структури та ін., які, наприклад, надають чи забезпечують послуги (дослідження, технічну підтримку, підвищення кваліфікації тощо).

Кластерна концепція передбачає ідеальну взаємодію всіх учасників: уряд відповідає на потреби компаній; дослідники постійно обмінюються думками з бізнесом; освітні установи співпрацюють з корпораціями та визначають, як найефективніше забезпечити кластери потрібними кадрами з відповідними навичками та компетентностями; інвестори спілкуються з компаніями та надають необхідні кошти. Таким чином, використання кластерної стратегії як інструменту державної політики є доцільним для створення такого роду кооперації.

На думку І.О. Дегтярьової, «застосування кластерного підходу в управлінні регіональним розвитком означає поєднання інтересів і співпрацю не тільки суб'єктів господарювання, а й органів публічної влади регіону та сусідніх територій, наукових і освітніх установ, громадських організацій, інших зацікавлених сторін, що дає змогу концентрувати ресурси (матеріальні, фінансові, організаційні, людські, інформаційні та ін.) і таким чином знижувати загальні витрати та підвищувати ефективність діяльності. Саме цей підхід дає змогу формувати і реалізовувати конкурентний потенціал регіону як економіко-соціальної системи та специфічного економічного суб'єкта». Таке трактування, демонструє також можливість у сфері державного (публічного) управління користуватись і кластерним підходом.

Хоча доказано високу ефективність кластерів та кластерних організацій у посиленні національного, регіонального та локального розвитку як у Європейському Союзі, так і в інших країнах, таких як Бразилія, США, Ізраїль, Китай, в Україні їм не надається достатньої уваги у процесі їх створення та ефективного функціонування.

Створення та продуктивна робота кластерів в Європі тісно пов'язані з

процесами виявлення та впровадження сучасних інноваційних механізмів економічної діяльності, зокрема, з переходом до концепції смарт-спеціалізації. Такий перехід пояснюється наступними факторами:

- підвищення глобальної конкуренції та відставання Європи від головних світових конкурентів, зокрема, країн Південно-Східної Азії, США та Китаю. Маючи гігантський науково-технічний потенціал, країни ЄС все більше поступаються в технологічному "змаганні" в ключових секторах та загалом у рівні інноваційного розвитку;

- невдачі попередніх етапів розвитку, обумовлені великим відсотком непродуктивних централізованих проектів;

- втрата лідируючих позицій в промисловості як основного фактора економічного розвитку (низька конкурентність поточних підприємств та відкладання більшої частини промислового виробництва поза межі ЄС).

Стратегія смарт-спеціалізації є концепцією та політикою ЄС, спрямованою на інноваційний розвиток регіонів, що має на меті стимулювати економічне зростання шляхом оптимального використання регіонального потенціалу. В основі цієї стратегії лежить співпраця між бізнесом, владою, науковими установами та громадськістю. Ця політика відрізняється тим, що вона мотивує та заохочує підприємців, науковців та розробників до більш ефективної взаємодії з підприємствами для виявлення ключових напрямків спеціалізації регіону. Кластери в цьому контексті виступають як основні "будівельні блоки" для формування такої спеціалізації.

Досвід ЄС показав, що основними перевагами використання підходу смарт-спеціалізації є:

- підтримка інклюзивного та сталого розвитку (цілі смарт-спеціалізації відповідають цілям сталого розвитку);

- підвищення ефективності місцевих громад, шляхом виявлення та зміцнення регіональних конкурентних переваг (смарт-спеціалізація може бути важливим інструментом для регіонального економічного зростання);

- прискорення інноваційних трансформацій через координацію розвитку

науки, бізнесу та суспільства.

Європейська система підтримки кластерів базується на розробці та впровадженні програм загальноєвропейського, регіонального та національного рівнів, основні цілі яких включають:

- створення умов, що сприяють розвитку кластерів, заснованих на зміцненні співпраці стейкхолдерів, підвищенні конкурентоспроможності відповідних кластерів та малого та середнього бізнесу в цілому, сприянні виходу МСБ на міжнародні та глобальні ринки;

- модернізацію виробництва та успішне впровадження смарт-спеціалізації на регіональному рівні;

- подальший розвиток інноваційних (дослідницьких) розробок, включаючи їх технологічну підтримку.

ЄС використовує декілька програм для підтримки роботи кластерів. Проект Interreg Europe спрямований на вдосконалення регіональних політик у чотирьох ключових областях: інновації; підтримка малого і середнього бізнесу; екологічно чиста економіка; енергоефективність. Проект SMARTY створює уніфіковану базу знань про найкращі методики регіонального розвитку. INNO Industry - це проект, що покращує політики розвитку інновацій за допомогою залучення кластерів до проектів смарт-виробництва (або Індустрія 4.0), формування регіональних хабів, що спрямовані на розвиток інноваційного середовища регіону в конкретному секторі через регіональні кластери.

Одночасно європейський досвід показує, що кластери - це складні і динамічні системи. Тільки сильні та стабільні кластери можуть сприяти економічному росту, використовуючи інноваційний потенціал регіону. В сучасних умовах кризи та конфлікту такі сильні та стабільні кластери були здатні швидко адаптуватися до змін і переключитися на виробництво необхідних товарів. Кластери стають важливим стратегічним інструментом для впровадження новітніх технологій, цифровізації, модернізації бізнес-моделей, низьковуглецевих та ресурсозберігаючих рішень, створення основ інклюзивної соціально-креативної економіки.

Відповідно до звіту Європейської обсерваторії для кластерів та промислових змін "Європейська панорама кластерів - 2020", який включає аналіз роботи 2950 кластерів у 51 галузі промисловості, були виявлені наступні переваги європейських кластерів:

- 61,8 млн робочих місць, що становить чверть усіх європейських робочих місць;
- продуктивність праці в кластерах на 25% вища від середньої, при цьому більше ніж 200 кластерів мають продуктивність, яка на 40% перевищує середньоєвропейську;
- незалежно від значних регіональних відмінностей у формуванні та функціонуванні кластерів, існує позитивна залежність між розмірами регіону та кількістю кластерів в ньому.

Стосовно ситуації в Україні, головні ініціативи щодо розвитку кластерів відображені в стратегіях регіонального прогресу та планах дій для їх втілення. Наприклад, розглянемо ситуацію в Харківській області. Тут Стратегічна мета 3 полягає у створенні конкурентоздатної та смарт-спеціалізованої економіки з високою доданою вартістю. Оперативна мета 3.1. "Застосування кластерного підходу до формування смарт-спеціалізованої економічної структури, інтегрованої в глобальні ланцюги створення доданої вартості" включає такі завдання:

- співпраця з центральними органами виконавчої влади для підтримки розвитку смарт-спеціалізованих кластерних структур з високотехнологічним виробництвом у таких галузях, як енергомашинобудування, виробництво бронетанкової техніки, авіаційна промисловість та створення та виробництво нових матеріалів;

- на регіональному рівні сприяти подальшому розвитку смарт-спеціалізованих кластерних структур, які інтегровані в глобальні ланцюги створення доданої вартості у таких галузях, як біофармацевтика, інформаційні технології, креативна індустрія (за винятком ІТ) та агропереробка.

Оперативна мета 3.3. "Підтримка розвитку малого та середнього бізнесу"

включає такі завдання:

- сприяння інтернаціоналізації діяльності малих і середніх підприємств у напрямках смарт-спеціалізації економіки;
- розширення інфраструктури підтримки малого та середнього бізнесу;
- забезпечення доступу суб'єктів малого та середнього підприємництва до фінансових, трудових і земельних ресурсів;
- вдосконалення системи підготовки фахівців малого та середнього бізнесу;
- ресурсно-інформаційна підтримка розвитку малого та середнього підприємництва;
- поліпшення бізнес-клімату та спрощення дозвільних процедур;
- залучення малого та середнього бізнесу в регіональні смарт-спеціалізовані кластерні структури.

Стратегічний напрямок 4 "Створення сприятливого інвестиційного середовища в регіоні та розробка інноваційної та інвестиційної інфраструктури" передбачає Оперативну мету "Інституційна та інфраструктурна підтримка інноваційної та інвестиційної активності, розбудова регіональної інноваційної системи". Виокремлені такі завдання:

- створення високовартісної інноваційної інфраструктури, мереж передачі знань і технологій, орієнтованих на smart-спеціалізовані галузі економіки;

- розвиток системи індустріальних і технологічних парків та кластерів.

В "Плані дій на 2021-2023 роки з виконання стратегії Харківської області" визначені конкретні кроки щодо розвитку кластерів:

- заснування центру передачі технологій в біофармацевтичній сфері для ініціювання та втілення в Харківській області інвестиційних проектів з виробництва інноваційної експортно-орієнтованої біофармацевтичної продукції;

- заснування центру передачі технологій для запуску та втілення в регіоні інвестиційних проектів з виробництва інноваційної експортно-орієнтованої

продукції відповідно до smart-спеціалізації Харківської області;

– підтримка малого та середнього бізнесу шляхом організації Бізнес-акселератора для виробничої галузі;

– Харківська область - провідна ІТ локація;

– заснування мережевого бізнес-інкубатора для розвитку підприємництва в креативних індустріях.

– заснування логістичного кластеру інновацій та інвестицій, проектно-консультативний супровід залучення інвестицій в економіку Харківської області.

З метою розвитку кластерів в Україні поставлені в Державній стратегії регіонального розвитку. Особливо, перша стратегічна мета, яка полягає в "Створенні єдиної держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому аспектах", передбачає підтримку створення ІТ-кластерів у великих населених пунктах та агломераціях, які мають відповідний потенціал та інфраструктуру. Друга стратегічна мета, "Підвищення конкурентоспроможності регіонів", включає:

- розробку міських та регіональних економічних кластерів, які спрямовані на ефективне використання ресурсів території, її всеосяжний розвиток та формування інноваційної економіки країни;

- підтримку створення ІТ-кластерів у великих населених пунктах та агломераціях, які мають відповідний потенціал та інфраструктуру;

- сприяння створенню та розвитку транскордонних кластерів в Україні;

- підтримку формування інноваційних кластерів, які об'єднують юридичних та фізичних осіб-підприємців, які займаються інноваційною діяльністю;

- сприяння створенню регіональних, міжрегіональних та національних кластерів світового рівня, а також інтернаціоналізації кластерних ініціатив; стимулювання проведення регіональних кластерних досліджень з метою визначення пріоритетних напрямів створення кластерів у сфері промисловості та підтримки найбільш перспективних проектів;

- розповсюдження в Україні найкращих практик та міжнародного досвіду створення кластерів.

Однак, основними причинами слабкої ролі кластерів у соціально-економічному розвитку країни в цілому та окремих регіонів є такі:

- відсутність належного нормативно-правового забезпечення процесів створення та функціонування кластерів;
- відсутність механізмів стимулювання створення та ефективного функціонування кластерів на державному і регіональному рівнях;
- недостатній рівень впровадження смарт-спеціалізації регіонів і територіальних громад;
- слабе (формальне) відображення процесів кластеризації в стратегіях регіонального розвитку та планах дій щодо їх реалізації;
- низький рівень комунікацій в системі бізнес-громада-наука-влада щодо створення кластерів;
- недосконале експертне та інформаційне супроводження, відсутність статистичного спостереження процесів створення та діяльності кластерів.

Кластери формуються автономно, але швидкість цього процесу визначається умовами, створеними центральними та регіональними органами влади.

Перше. Важливим є створення благоприємного середовища для розвитку та функціонування кластерів. Для цього потрібно: встановлена нормативно-правова база; розподіл обов'язків між центральними та регіональними органами влади щодо реалізації кластерної політики; взаємозв'язані державні, галузеві та регіональні програми (стратегії) розвитку, зокрема щодо створення та ефективного функціонування кластерів.

Друге. Необхідно стимулювати процеси розвитку кластерів. Це може бути зроблено через пряму фінансову підтримку кластерних ініціатив, а також через непрямі механізми. Непряме стимулювання може відбуватися в рамках національних, галузевих та регіональних стратегій, зокрема стратегій смарт-спеціалізації регіонів і територіальних громад; стратегій підтримки малого та

середнього бізнесу (основний елемент підприємницької ініціативи та базового елементу створення кластерів); підтримку технологічних трансформацій та значної модернізації існуючих виробництв; проведення конкурсів, спрямованих на розвиток компетенцій, навчання, проведення інформаційних кампаній, фінансування профільних фундаментальних досліджень та розробок; сприяння виходу на експортні ринки та збільшення участі в глобальних ланцюгах доданої вартості (інтернаціоналізація кластерних ініціатив).

Третє. Двигуном створення кластерів є ефективна смарт-спеціалізація регіонів і територіальних громад. Смарт-спеціалізація та кластеризація мають спільних учасників (бізнес, наука, влада, громада). Їх спільними характеристиками є орієнтація на інноваційний розвиток, спрямованість на підвищення регіональної конкурентоспроможності та збільшення участі регіонів у глобальних ланцюгах доданої вартості. Інтенсивний розвиток кластерів є одним з основних критеріїв успішної смарт-спеціалізації регіонів і територіальних громад.

На регіональному рівні, виконавчі органи державної влади (військові адміністрації) разом з Агенціями регіонального розвитку повинні активізувати роботу по вдосконаленню вже розроблених стратегій розвитку регіонів та громад, а також планів їх виконання, передбачаючи:

- включення до регіональних стратегій розвитку завдань, які спрямовані на створення і розвиток кластерів;
- створення та регулярне оновлення списку інноваційних підприємств і ключових технологічних рішень у основних галузях, особливо у вибраних напрямках регіонів та громад, які спеціалізуються на смарт-технологіях;
- значне зміцнення комунікативних зв'язків між владою, бізнесом та науковими установами і вищими навчальними закладами регіону (організація спільних презентацій, консультацій, спеціалізованих інноваційних днів, тренінгів, воркшопів і т.д.);
- вдосконалення та розширення інфраструктури кластерів, в тому числі

за допомогою інфраструктурних можливостей інноваційних технопарків, які створюються в Україні.

Висновки до розділу 3

Європейський досвід показує, що кластери - це складні і динамічні системи. Тільки сильні та стабільні кластери можуть сприяти економічному росту, використовуючи інноваційний потенціал регіону. В сучасних умовах кризи та конфлікту такі сильні та стабільні кластери були здатні швидко адаптуватися до змін і переключитися на виробництво необхідних товарів. Кластери стають важливим стратегічним інструментом для впровадження новітніх технологій, цифровізації, модернізації бізнес-моделей, низьковуглецевих та ресурсозберігаючих рішень, створення основ інклюзивної соціально-креативної економіки.

Відповідно до звіту Європейської обсерваторії для кластерів та промислових змін "Європейська панорама кластерів - 2020", який включає аналіз роботи 2950 кластерів у 51 галузі промисловості, були виявлені наступні переваги європейських кластерів:

- 61,8 млн робочих місць, що становить чверть усіх європейських робочих місць;
- продуктивність праці в кластерах на 25% вища від середньої, при цьому більше ніж 200 кластерів мають продуктивність, яка на 40% перевищує середньоєвропейську;
- незалежно від значних регіональних відмінностей у формуванні та функціонуванні кластерів, існує позитивна залежність між розмірами регіону та кількістю кластерів в ньому.

Однак, основними причинами слабкої ролі кластерів у соціально-економічному розвитку країни в цілому та окремих регіонів є такі:

- відсутність належного нормативно-правового забезпечення процесів

створення та функціонування кластерів;

- відсутність механізмів стимулювання створення та ефективного функціонування кластерів на державному і регіональному рівнях;
- недостатній рівень впровадження смарт-спеціалізації регіонів і територіальних громад;
- слабке (формальне) відображення процесів кластеризації в стратегіях регіонального розвитку та планах дій щодо їх реалізації;
- низький рівень комунікацій в системі бізнес-громада-наука-влада щодо створення кластерів;
- недосконале експертне та інформаційне супроводження, відсутність статистичного спостереження процесів створення та діяльності кластерів.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі досліджено напрями формування та реалізації інструментів та механізмів державної регіональної політики України.

Проведене дослідження дало змогу зробити наступні висновки:

1. Розглянуто понятійно-категоріальний апарат сфери дослідження, зокрема сутність таких дефініцій як: регіон, регіональний розвиток, державна регіональна політика. Регіон розглядається як територія, що відрізняється від інших територій за рядом особливостей та ознак і характеризується певною цілісністю та взаємопов'язаністю її складових елементів. Регіон також визначається як найбільша адміністративно-територіальна одиниця субнаціонального рівня, яка має адміністративну незалежність, власний бюджет та виборну владу. Таким чином регіон має розглядатися в контексті активної політики, що здійснюється органами публічного управління.

Визначено, що регіональний розвиток це процес економічних, соціальних, гуманітарних, екологічних та інших позитивних змін у регіонах; а державна регіональна політика традиційно розглядається як комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на розробку та реалізацію ефективних механізмів управління соціально-економічним, культурним та екологічним розвитком регіональних систем на основі узгодження регіональних та державних інтересів, раціонального використання наявного на місцевому рівні обмеженого потенціалу наявних ресурсів.

2. Проведений у роботі аналіз засвідчив, що в Україні існує достатня нормативно-правова база, яка регламентує державне регулювання та забезпечення регіонального розвитку. Зокрема, до нормативних документів, що визначають державну регіональну політику, належать: державна стратегія регіонального розвитку України; план заходів з її реалізації; регіональні стратегії розвитку та плани заходів із їх реалізації; плани відновлення територій, інвестиційні програми (проекти), спрямовані на розвиток регіонів.

Проте огляд нормативних документів дає підстави стверджувати, що наразі відсутній єдиний понятійний апарат, наприклад, щодо стратегічного планування розвитку регіонів. Доцільно зауважити, що “цілі, напрями, пріоритети, завдання, проблеми” як категорії не мають єдиного загальноприйнятого визначення та розуміння. Вважаємо, що щоб забезпечити ефективний розвиток регіонів, необхідно створити дієву методичну базу щодо здійснення комплексної оцінки соціально-економічного розвитку регіонів, порядок визначення та вирішення проблемних питань регіонів на підставі уніфікованих нормативних документів.

3. Дослідження показало, що механізми формування та реалізації державної регіональної політики являють собою сукупність взаємопов'язаних принципів, методів, засобів та інструментів задля забезпечення комплексного розвитку територій. Відповідно до системного підходу, механізми державної регіональної політики мають відповідати об'єктивні вимогам, таким як адекватність, комплексний підхід та цілісність системи. Залежно від функцій, методів, інструментів та засобів, які використовуються під час здійснення державного регулювання розвитку території, можна виокремити правовий, організаційний, інформаційний, соціальний та економічний механізми.

Правовий механізм формування та реалізації державної регіональної політики – це система правових засобів і норм, що діють у певній послідовності, які володіють специфічними якісними регулятивними ознаками і, взаємодіючи між собою, здатні породити нову регулятивну якість.

Економічний механізм окреслюється як сукупність фінансово-економічних управлінських методів, інструментів та стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси та забезпечує реалізацію соціально-економічних функцій.

Організаційний механізм представляє собою послідовність етапів проектування структур, детального аналізу й визначення системи цілей, продуманого виділення організаційних підрозділів і форм їх координації для забезпечення функціонування організаційної системи.

Проведені дослідження доводять, що організаційно-економічний механізм розвитку територій – це сукупність усіх можливих практичних заходів, засобів та важелів організаційного й економічного характеру, відповідних структур та регуляторів, методів управління, управлінських рішень, за допомогою яких реалізується регіональна політика.

2. Аналіз тенденцій та основних проблем соціально-економічного розвитку регіонів в умовах воєнного стану дало можливість визначити основні виклики, які мають бути подоланими через застосування сучасних інструментів державної регіональної політики, а саме: збільшення кількості громад та територій, які потребують міжнародної та державної підтримки; втрата трудових ресурсів внаслідок міграції, окупації та бойових дій; зміни в розміщенні продуктивних сил, а як наслідок зменшення експортного потенціалу регіонів; руйнування інфраструктури, внаслідок збройної агресії РФ та її невідповідність сучасним викликам; зменшення транзитного потенціалу та логістичних потоків; екологічний екоцид територій з неможливістю її використання для нормальної життєдіяльності; зменшення інституційної спроможності місцевої влади; необхідність переорієнтації системи публічного управління регіональним розвитком в процесі євроінтеграції тощо.

5. Узагальнено світовий досвід та доведено, що доктрина сучасного публічного менеджменту була запропонована як адекватна відповідь, спрямована на те, щоб зробити адміністрації публічного сектору більш ефективними, дієвими. Низку заходів, таких як нечисленний уряд, професійне управління, орієнтація на результат, система, заснована на характеристиках відповідальності, цільові показники діяльності, стратегічне планування, якість управління, укладання контрактів, приватизація, цільове бюджетування, програмування і проектний підхід та інші було запропоновано для підвищення ефективності державного сектора. Саме вони можуть бути рекомендовані для впровадження і в регіонах України. Доведено, що основним інструментом регіональної політики в Європейському Союзі є структурні фонди. Вони відповідають за розподіл фінансових ресурсів, від «багатих» регіонів до

«бідних». Важливим інституційним інструментом підтримки регіонального розвитку в ряді країн є Регіональне агентство розвитку (RRA), що забезпечує відносно широкий спектр завдань у рамках підтримки розвитку території. У рамках держав-членів ЄС розрізняють декілька основних груп інструментів, що використовуються при формуванні національних регіональних політик: децентралізація органів державного управління; підтримка розвитку інфраструктури і поширення планування та проектування на основі залучення інтегрованих ресурсів; вдосконалення бізнес-середовища, в тому числі за системної активації кластероутворення; просторове розширення економічної діяльності держави у форматах екологізації, соціокультурного програмування та планування; розробка та ефективне виконання програм розвитку регіонів; адміністративні інструменти (законодавчі коригування регіональної політики, заборони, обмеження та адміністративні заходи); нефінансові інструменти (надання безкоштовних консультацій державними органами влади регіону, просування регіону та консультації іноземним інвесторам, створення особливих економічних зон); неінвестиційні та інвестиційні стимули (безоплатні субсидії, гранти, відшкодування частини витрат, відсоткові пільги, кредити і позики, гарантії за кредитами); системна підтримка у формуванні інформаційного середовища, інформаційна безпека та новітні стандарти інформаційної культури; податкові пільги (податкові канікули, зниження податків, знижки для соціального страхування). Враховуючи наведені вище інструменти, було розроблено напрями регіональної політики, в яких ЄС визначила нові джерела зростання та зайнятості відповідно до стратегії ЄС – 2027.

6. Визначено, що стратегічні цілі Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року фактично не змінилися. Відбулася тільки актуалізація цілей, викликана необхідністю врахування: наслідків російської агресії та її впливу на регіони та територіальні громади, підвищення ролі безпеки та стійкості до зовнішніх чинників; поглибленням ступеня виконання положень Угоди про асоціацію між Україною і ЄС та її державами-членами, набуттям Україною статусу кандидата на членство в ЄС, та переходу до

початку переговорів про вступ України до ЄС; необхідності оновлення Державної стратегії регіонального розвитку для забезпечення її зв'язку з процесом відновлення України; виконанням екологічних зобов'язань.

7. Розроблено пропозиції щодо запровадження кластерного підходу щодо регіонального розвитку, який дає змогу поєднати інтереси і розвивати співпрацю не тільки суб'єктів господарювання, а й органів публічної влади регіону та сусідніх територій, наукових і освітніх установ, громадських організацій, інших зацікавлених сторін, що дає змогу концентрувати ресурси (матеріальні, фінансові, організаційні, людські, інформаційні та ін.) і таким чином знижувати загальні витрати та підвищувати ефективність діяльності. Саме цей підхід дає змогу формувати і реалізовувати конкурентний потенціал регіону як економіко- соціальної системи та специфічного економічного суб'єкта

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративно-територіальний устрій Житомирщини: 1795–2006: Довідник / І. О. Рафальський (гол. ред.), Р. Ю. Кондратюк (упоряд.). - Ж. : Вид-во «Волинь», 2007. – 620 с.

2. Адміністративно-територіальний устрій України / А. І. Жежера (авт.-упоряд.). - К. : Держ. підпр. «Державний картографо-геодезичний фонд України» ДП «Укркартгеофонд», 2005. - С. 157–192. (Довідник на геопорталі «Адміністративно-територіальний устрій України»)

3. Актуальні проблеми та напрями розвитку потенціалу соціально-економічних систем в умовах конкуренції: монографія / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. Л. Калініченко. – Х. : ФОП Панов А. М., Видав. ТОВ «В справі», 2017. – 275 с.

4. Бакуменко В. Д. Виявлення комплексу проблем державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України, розробка пропозицій щодо вдосконалення системи державного управління цими процесами: науково-дослідна робота / В. Д. Бакуменко, Д. О. Безносенко. Київ : НАДУ при Президентові України ; Центр навчання і досліджень з європейської та євроатлантичної інтеграції України. URL : <http://www.na-urostudies.org.ua/2-2.rtf>. (дата звернення 17.04.2020).

5. Безверхнюк Т.М. Сучасні парадигми регіонального управління: плюралізм методологічних підходів // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. праць – Вип. 1(29). – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2007. – С. 51-58.

6. Берданова О. В., Вакуленко В. М., Гринчук Н. М., Колтун В. С., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі : навч. посіб. - К., 2017. - 129 с.

7. Берданова О. Стратегічне планування місцевого розвитку :

[практичний посібник] / О. Берданова, В. Вакуленко ; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні». – DESPRO. – К. : Софія-А, 2012. – 88 с.

8. Беленький П.Ю. Методологічні аспекти міжрегіонального та транскордонного співробітництва / П.Ю. Беленький, Н.А. Мікула // Зовнішньоекономічний кур'єр. – № 1–2 . – Львів : ТПП, 2001. – С. 9 – 13.

9. Беленський П. Теоретико-методологічні засади регіонального розвитку економіки України. //Регіональна економіка. - 2006. - № 4 (42). - С. 7-17.

10. Біла С.О. Соціально-інституціональні складові антикризової політики / С.О. Біла // Економічний вісник університету. – Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, 2010. – С. 249–253.

11. Бліщук К., Козак І. Формування стратегічних пріоритетів регіонального розвитку в нормативних документах. // Ефективність державного управління. - 2017. - вип. 3 (52). ч. 2. - С. 225-233.

12. Богорад О.Д., Невелєв О.М., Падалка В.М., Підмогильний М.В. Регіональна економіка. Словник-довідник. К., 2004. – 346 с.

13. Вектори економічного розвитку 2030. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>

14. Верменич Я., Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 516 с.

15. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк. – К. : Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України, 2008. – 48 с.

16. Толкованов В. В. Кластери в системі підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування: довідник / [Толкованов В. В., Канавець М. В., Савонюк Р. Ю., Сидоров В. М.]. – Київ – Сімферополь, 2012. – 248 с.

17. Герасимчук З. В., Шилік Л. В. Регіон як суб'єкт транскордонного

співробітництва // Економіка і регіон. - Полтава: ПолтНТУ. - 2007. - № 1 (12). - С. 3-7.

18. Гордієнко Т.М. Сутність організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки регіону / Т.М. Гордієнко // Вісник ХНУ. Серія «Економічні науки». Т. 3. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – № 3. – С. 135–139.

19. Дегтярьова І. О. Наукові та практичні аспекти застосування кластерного підходу в управлінні конкурентоспроможністю регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Degtyaryova.pdf> .

20. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2027 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/cardnpd>

21. Дударев Д.Н. Организационно-экономический механизм развития производственных систем : [монография] / Д.Н. Дударев, О.В. Дударева. – Воронеж : Научная книга, 2008. – 199 с.

22. Жаліло Я.Л. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : [монографія] /Я.Л. Жаліло. – К. : НІСД, 2003. – 368 с.

23. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3./ Редкол.: С.В.Мочерний (відпов. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002.

24. Європейська хартія місцевого самоврядування – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/PDF/Ukrainian/122-Ukrainian.pdf

25. Жаворонкова Г. В., Жаворонков В. О. Стратегічне управління розвитком регіону. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecobio.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/2872>

26. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5.02.2015 - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://rada.gov.ua>

27. Закон України «Про індустриальні парки» від 21.06.2012 - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://rada.gov.ua>

28. Закон України «Про транскордонне співробітництво». – від 02.12.2012 - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

29. Інститути та інструменти розвитку територій на шляху до Європейських принципів. - К., 2001. - 45 с.

30. Інституціональна державна політика соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах ризиків : монографія / С. М. Домбровська, А. Л. Помаза-Пономаренко, Р. Т. Лукиша. – Х. : НУЦЗУ, 2018. – 216 с.

31. Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: економічні виклики та нові можливості : наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М.Гейця та чл.-кор. НААН України Т.О.Осташко ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". - К., 2016. - 184 с.

32. Войнаренко М. П. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. П.Войнаренко // Економіст. – 2000. – № 1. – С. 29-33.

33. Керецман В. Проблеми формування регіональної політики та регіонального управління в Україні / В. Керецман // Регіональні студії. – Вип. 1. : Державне управління. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uzhgorod.iatp.org.ua/ipard/studii.htm

34. Крутий О. М. Діалог, як механізм співробітництва в головних сферах суспільного життя. Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. Одеса : ОРІДУ НАДУ. № 4(48). С. 4–11.

35. Ковальчук В. Г. Цілі та критерії соціально-економічного регіонального розвитку. //Державне будівництво. - 2012. - № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/07.pdf>.

36. Конституція України [Електронний ресурс] : / Офіц. веб-сайт Верхов. Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

37. Концепція державної регіональної політики України від 4 липня 2008

року - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minregionbud.gov.ua/index.php?id=895.

38. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.

39. Куйбіда В. Нова державна регіональна політика: від теорії до практики / В.Куйбіда // Нова державна регіональна політика в Україні [Текст] : [Збірник науково-аналітичних матеріалів, нормативно-правових актів та навчально-методичних документів у галузі регіонального розвитку]. – К. : Видавництво Крамар, 2009. – 232 с.

40. Куйбіда В. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід / В. Куйбіда, А. Ткачук, Т. Забуковець-Ковачич ; за заг. ред. Р. Ткачука. – К. : Леста, 2010. – 224 с.

41. Куйбіда В. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи / В.Куйбіда, В.Негода, В.Толкованов. – К. : Крамар, 2009. – 170 с.

42. Куйбіда В. Самоврядування територіальної громади : монографія / В. Куйбіда, І. Кавер. -Львів : Літопис, 2006. - 108 с.

43. Лашук О.С. Методологічні основи механізмів державного регулювання розвитку регіону. //Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток. - 2017. - № 1(3). - С. 93–100. URL: <http://pa.stu.cn.ua/articles/1505206457008.PDF>

44. Лашук О.С. Особливості формування та реалізації державного механізму регіонального розвитку в Україні. //Держава та регіони. Серія: Державне управління. - 2017. - №3. - С. 73–77

45. Лашук О.С. Теоретико-методологічні основи державного управління розвитком регіонів. //Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. - 2018. - №1. - С. 97-101.

46. Лук'янихін В. О., Безуська А. Ю. Теоретико-методичні основи еколого-збалансованого управління соціально-економічним розвитком регіонів

[Електронний ресурс] / В. О. Лук'яничин, А. Ю. Безуська // Економіка розвитку. – 2011. – № 2(58). – С. 36-40. – Режим доступу : http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/e112_58/u112lukj.pdf.

47. Льопко В. В. Транскордонне співробітництво в контексті інтеграції з країнами Європи – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rusnauka.com/DNI_2006/Economics/13_1_opko%20viktorija%20.doc.htm.

48. Методика розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації: наказ Мінрегіону від 31.03.3016 № 79 (зі змінами) - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16#Text>

49. Механізми реалізації регіональної політики: оцінка ефективності та напрями удосконалення: монографія / наук. ред. С. Л. Шульц; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». - Львів, 2018. - 205 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

50. Мілашовська О. І. Прикордонний регіон як об'єкт дослідження регіональної економіки // Ефективна економіка № 3. - 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=173>

51. Пахомова О. М. До питання створення кластерів виховання як засобів впливу органів місцевого самоврядування на формування соціальності неповнолітніх / О. М. Пахомова // Кластери як інструмент регіонального розвитку [Електронний ресурс] : матеріали науково-практичного семінару, 16-20 липня 2012 р., Феодосія. – Х. : ХарПІ НАДУ, 2012. – С. 60 – 65. – Режим доступу : http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2012-5/2012_05.pdf.

52. Мінченко М.В. Планування та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів : [підручник] / М.В. Мінченко, Л.П. Чижов, А.В. Фролков. – Суми : Університетська книга, 2004. – 442 с.

53. Національна економічна стратегія 2030. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nes2030.org.ua/?fbclid=IwAR2n7HwFWa2nptw7alD__If6j8neTGLRaMJOXyV1OQcmCf34NHsjAXiw9YM#rec246061582

54. Нова регіональна політика для нової України: Аналітична доповідь

(Скорочена версія). – К., Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017.- 36 с.

55. Олейников Е.А. Экономическая и национальная безопасность : [учебник для вузов] / Е.А. Олейников. – М. : Экзамен, 2004. – 768 с.

56. Остапенко П. Атлас адміністративно-територіального устрою України. Новий районний поділ та територіальні громади: 2020 /Видання друге /Павло Остапенко, Роман Перхалюк, Олександр Бончковський, Станіслав Остапенко - Київ. - 2020. - 56 с.

57. Павлов В. І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації). - Луцьк : Надстир'я, 2000. - 580 с.

58. Паршин Ю.І. Організаційно-економічний механізм управління регіональним розвитком //Економічний вісник ДВНЗ УДХТУ. – 2015. - №1. – С.36-40.

59. Радченко О. В. Категорія “механізм” у системі державного управління. Держава та регіони : наук.-вироб. журн. Серія : Державне управління, 2009. № 3. С. 64–69.

60. Приходченко Т. А. Теорії та концепції регіонального розвитку [Електронний ресурс]. //Ефективна економіка. - 2016. - № 9. URL: <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=5149>

61. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23.03.2000 № 1602-III // Урядовий кур'єр від 26.04.2000.

62. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України // Відомості Верховної Ради України. - 2015. - № 13. - Ст. 91.

63. Про затвердження Державної програми розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України № 880 від 20 жовтня 2019 р.- Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2019-%D0%BF>

64. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

65. Про засади державної регіональної політики : Закон України № 156-VIII від 05.02.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-1>.

66. Прокопенко Л. Проблеми розвитку регіонального співробітництва України та ЄС / Л. Прокопенко // Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України : матеріали регіональної наук.-практ. конф. / [за заг. ред. Л. Л. Прокопенка]. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2005. – 196 с.

67. Реформа публічного управління в Україні: виклики, стратегії, майбутнє : монографія / відп. ред. І. А. Грицяк. – К. : К.І.С., 2009. – 240 с.

68. Романюк С.А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: Регіональні дослідження : [монографія] / С.А. Романюк. – К.: УАДУ, 2001. – 112 с.

69. Семиноженко В. Регіональні імперативи нової державної політики / В. Семиноженко - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.semynozhenko.net/documents/44/>

70. Щодо монетарних важелів стимулювання розвитку підприємництва в Україні". Аналітична записка. - Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/schodo-monetarnikh-vazheliv-stimulyuvannya-rozvitku-pidpriemnictva-v>Ткач В.О. Економічна безпека України в регіональному вимірі / В.О. Ткач // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2011. – № 1(4). – С. 398–403.

71. Трансформація організаційно-економічних відносин до соціально-орієнтованих умов господарювання : [монографія] / А.В. Бондарчук, О.Ю. Бронська [та ін.] ; за заг. ред. В.М. Гончарова. – Луганськ : Янтар, 2011. – 268 с.

72. Україна: Адміністративно-територіальний устрій (станом на 1 січня 2012 р.) / Верховна Рада України; за заг. ред. В. О. Зайчука; відп. ред. Г. П. Скопненко; упоряд. В. І. Гапотченко. — К. : Парламентське видавництво, 2012. - С. 99–118. - 2000 прим. — ISBN 978-966-611-865-6.

73. Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ (на 1 вересня 1946 року) / М. Ф. Попівський (відп. ред.). - 1 вид. - К. : Українське видавництво політичної літератури, 1947. - С. 157-191.

74. Шульц С.Л. Регіональна політика в Україні: еволюційні засади та стратегічні перспективи / С.Л. Шульц // Регіональна економіка. — 2014. - №3. - С.26-36.

75. Юрченко А.Ю. Формування організаційно-економічного механізму розвитку і безпеки регіону. // Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. Причорноморські економічні студії. - Випуск 7. 2016. – С.197-201.

76. Янків М.М. Роль організаційно-економічного забезпечення в розвитку транскордонних регіонів // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень ; редкол.: В.С. Кравців (відп. ред.). – Львів, 2014. – Вип. 4(108). . - С.358-366.

77. Amin A. Industrial districts. in T.J. Barnes and E. Sheppard (eds.). A Companion to Economic Geography. Oxford: Blackwell, 2000. P. 187–238.

78. Amin A. and Thrift N. Globalization, institutional “thickness” and the local economy / in P. Healey, S. Cameron, S. Davoudi, S. Graham and A. Madanipour (eds.) Managing Cities: The New Urban Context. Chichester: Wiley, 1995. P. 131-169.

79. Anderson J. The shifting stage of politics: new medieval and postmodern territorialities? Environment and Planning D: Society and Space. 1996. 14(2). P. 133–153.

80. Araujo, Joaquim Filipe Ferraz Esteves De. Improving Public Service Delivery: The Crossroads between NPM and Traditional Bureaucracy. Public Administration, 2001. Vol. 79. № 4

81. Declaration of the Assembly of European Regions on Regionalism in

Europe. – Strasbourg, 1995. – P. 2. // <http://www.are-regions-europe.org/GB/A4/A41.html>

82. Sharpe L.J., (ed.) Rise of Meso Government in Europe: Sage Publications. – London, 1993. – p.1.

1.